

İPTAL KARARLARINI UYGULAMA ZORUNLULUĞU VE HUKUKİ GÜVENLİK İLKESİ SEBEBİYLE UYGULAMADA HUKUKİ İMKANSIZLIK

Legal Impossibility in Practice Due to the Obligation to Implement Annulment Decisions and the Principle of Legal Security

Zeynep Nihal AYDINOĞLU YALÇIN*

Özet

Hukuk devleti ilkesinin en önemli gerekliliklerinden biri, yargı kararlarının uygulanması zorunluluğudur. Gerek Anayasa gerekse 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda da bu zorunluluğa işaret edilmiştir. İdari yargıya başvuru sonucunda verilen iptal kararları ise bu bağlamda özellik arz eder. Bu kararların bazı hallerde tam geçmişe etkili olarak uygulanması mümkün olamamakta ve bu durum fiili ve hukuki imkansızlık kavramlarıyla açıklanmaktadır. Hukuki imkansızlığa sebebiyet veren bir durum da iptal kararlarının tam olarak geçmişe etkili uygulanmasının hukuki güvenlik ilkesine zarar vermesi ihtimalidir. İptal edilen işlemle bağlantılı diğer işlemler ve iptal edilen işleme dayalı olarak birtakım kazanımlar elde etmiş olanların varlığı, bu konuda ileri sürülen temel argümanları oluşturmaktadır. Türkiye örneklerinde söz konusu halde, yasa koyucu veya idareler tarafından hukuki düzenlemeler yapılmakta veya böyle bir düzenleme bulunmaksızın hukuki imkansızlık gerekçesiyle karar uygulanmamaktadır. Bu çalışmada Danıştay kararları eksen alınarak söz konusu durumda, kararın uygulanmasında hukuki bir imkansızlığın söz konusu olup olamayacağı incelenmiş ve böyle bir sonucun doğmasını engelleyecek yargısal ve idari mekanizmalar araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yargı kararlarını uygulama zorunluluğu, Hukuki İmkansızlık, Hukuk Devleti İlkesi, Hukuki Güvenlik İlkesi

Abstract

One of the most important requirements of the rule of law is the obligation to implement judicial decisions. Both the Constitution and the Administrative Procedure Law No. 2577 have pointed out this obligation. Annulment decisions made as a result of an application to the administrative court are peculiar in this context. In some cases, it is not possible to apply these decisions in full retrospectively, and this situation

➤ *Bu makale Etik Kurul İznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee Permission.*

➤ *Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 18.01.2022*

➤ *Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 16.06.2022*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı., zeynepaydinoglu@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7939-8458>

is explained with the concepts of de facto and legal impossibility. Another situation that causes legal impossibility is the possibility that the full retroactive application of annulment decisions will harm the principle of legal security. One of the main arguments put forward in this regard is the existence of other transactions related to the canceled transaction and the existence of some gains based on the canceled transaction. In the case of Turkey, legal regulations are made by the legislator or the administrations, or without such a regulation, the decision is not implemented on the grounds of legal impossibility. In this study, taking the decisions of the Council of State as the axis, it has been examined whether there is a legal impossibility in the implementation of the decision and the judicial and administrative mechanisms that will prevent such a result from occurring.

Keywords: Obligation to implement judicial decisions, legal impossibility, Rule of law principle, principle of legal security

GİRİŞ

İptal kararlarının uygulanması, gerek öğreti gerek idari yargı yerleri ve idare açısından problemleri bir konudur.¹ İdari rejimin geçerli olduğu hukuk sistemlerinde idarenin hem davalı hem de yargı kararının gereklerini yerine getiren taraf olması, özellikle iptal kararlarının uygulanmasında sorunlara yol açmaktadır.² Yargı kararını uygulamayan ve kararın uygulanması için zor kullanması gerekenin yine idare olması da çelişkili bir durum yaratmaktadır.³

İptal kararlarının uygulanmasındaki zorluklardan biri de, iptal kararı konusu olan idari işlemin geçmişe etkili olarak ortadan kaldırılması ve bu işlemin hiç var olmadığı hukuki durumun tesis edilmesi zorunluluğudur.⁴ Nitekim idare mekanizması büyük ölçüde birbirine eklenmiş idari işlemlerden oluşmaktadır. Bu zincir içerisindeki bir idari işlemin iptal edilmesi beraberinde, birbirini izleyen değişiklikler yapılmasını gerektirebilir.⁵ Bazı hallerde iptal edilen idari işlemin tüm sonuçlarının idareler tarafından yerine getirilmesi mümkün olamamaktadır. Bu mümkün olamama hali, yargı yararının yerine getirilmesine engel olan hukuki ve fiili imkansızlıkların varlığından kaynaklanmaktadır.⁶ İptal kararı alınıncaya kadar geçen süre içerisinde, tesis edilen yeni işlemlerin çokluğu ve onları geri almanın iptal kararını uygulamaktan daha zor olması, iptal kararlarının uygulanmasını *hukuken imkansız* kılan gerekçelerden biri olarak ileri sürülebilmektedir. Bu görüşün

¹ Kazım Yenice, “Karara Saygı”, (1975), 5 (16 – 17), Danıştay Dergisi, 3, 6.

² Yıldırım Uler, *İdari Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları*, (AÜHF 1970), 80. Gürsel Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ekin 2020), 514. (Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*)

³ Onur Karahanoğulları, *İdari Yargı – İdarenin Hukuka Zorlanması*, (Turhan 2019), 757.

⁴ Yahya Zabunoğlu, *İdare Hukuku C. II*, (Yetkin 2012), 322. A. Şeref Gözübüyük – Turgut Tan, *İdare Hukuku C. II*, *İdari Yargılama Hukuku*, (Turhan 2019), 555 vd.

⁵ Uler, (n 2) 26.

⁶ Evren Altay, *İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Uyuşmazlıklar*, (Turhan 2004), 193 – 253.

temel hareket noktası, bahsi geçen durumda iptal kararının uygulanmasının hukuki güvenliği, istikrarı ve kamu düzenini bozma tehlikesinin olmasıdır. Ancak iddia olunan uygulayamama halinin, *uygulamamanın kılıfına dönüşüp dönüşmediğinin değerlendirilmesi gerekmektedir*. Bu çalışmada söz edilen durumda gerçekten bir hukuki imkansızlığın söz konusu olup olmadığı ve hukuki güvenlik ilkesinin her durumda iptal kararının uygulanma zorunluluğuna üstün gelmesinden söz edilip edilemeyeceği üzerinde durularak, bu duruma doğmasını engelleyebilecek yargısal ve idari mekanizmaların varlığı araştırılmıştır.

I. YARGI KARARLARINI UYGULAMA ZORUNLULUĞU

Yargı kararlarının uygulanma zorunluluğunun temel anayasal dayanağı, hukuk devleti ilkesidir. İlkenin vazgeçilmez gerekliliklerinden biri, idarenin eylem ve işlemlerinin *etkili* bir yargısal denetime tabi olmasıdır. Bu bakımdan bir hukuk devletinde yargı kararlarının uygulamamasından söz edilemeyeceği gibi; böyle bir zorunluluğun ayrıca vurgulanmasına dahi gerek bulunmamalıdır.⁷ Medeniyetin ve toplumsal yaşamın devamı için vazgeçilmez olarak nitelendirilen yargı kararlarını uygulama zorunluluğunun⁸ gereği olarak idare, herhangi bir başvuruya gerek dahi olmaksızın kendiliğinden mahkeme kararının gereklerini yerine getirmelidir.⁹ Nitekim yargı kararının uygulanmasında söz konusu olan bir yandan da, yargının saygınlığıdır.¹⁰

Türk hukuk sisteminde açık bir biçimde yargı kararlarına uyulması zorunluluğu, ilk olarak 1961 Anayasasının 132. maddesinde ve aynı şekilde korunarak 1982 Anayasasının 138. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, *“Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.”* Ayrıca İYUK madde 28¹¹’te, *“Danıştay, bölge idare mahkemesi idare ve vergi mahkemelerinin esasa ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin kararlarının icaplarına göre, idare gecikmesizin işlem tesis etmek veya eylemde bulunmak zorunda olup*

⁷ Gözübüyük/Tan, (n 4) 583. Cemil Kaya, “İdari Yargıda Yargı Kararlarının Uygulanmaması Nedeniyle Manevi Tazminat İstemi”, Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, (2010), 14 (1 – 2), 59, 59. Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2) 514.

⁸ Turhan Feyzioğlu, “İdarenin Kaziyei Muhkemeye Riayetini Temin Hususunda Vatandaşın Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı Bir Müeyyide Olabilir Mi?” (1949), 4, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 96, 96.

⁹ Gözübüyük/Tan, (n 4) 581.

¹⁰ Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2) 513.

¹¹ Öğretide İYUK madde 28’in yasal bir emir niteliğinde olmasına rağmen, bireyler açısından tam bir güvence sağlamak konusunda yetersiz kalan eksik bir düzenleme olduğu yolunda eleştiriler bulunmaktadır. Bu konuda bkz. Celal E, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmasını Güçleştirici Mekanizmalar,” (2009), Danıştay ve İdari Yargı Günü 141. Yıl, Sempozyum 21, 33.

*kararın gereklerinin yerine getirilmesi süresi hiçbir şekilde idareye tebliğinden itibaren 30 günü geçemez*¹² hükmü yer almaktadır.

Türkiye pratiğinde, uygulanmayan yargı kararlarına ilişkin davaların daha çok iptal davalarına ilişkin olduğu görülmektedir.¹³ Tam yargı davaları, idari işlemin kendisini doğrudan konu edinmeyip; idari işlem (veya eylem) sebebiyle hukuk düzeninde oluşan olumsuz etkilerin giderilmesini ve doğan zararın tazmin edilmesini sağlar.¹⁴ Davanın sonucunun parasal bir hak içermesi nedeniyle, idarenin bu kararları uygulamakta bir sakınca görmemesi, idarelerin hukuka bakışını da göstermektedir. Ayrıca, tam yargı davaları bakımından İYUK'ta yaptırım öngörülmüştür. Bu halde idare, gecikme faizi ödemektedir.¹⁵

Danıştay, idarelerin yargı kararlarını uygulama zorunluluğunu belirtirken birçok kararında kalıplaşmış şekilde, “*idarenin maddi ve hukuki koşullara göre uygulanabilir nitelikte olan bir yargı kararını aynen ve gecikmeksizin uygulamaktan başka bir seçeneğinin bulunmadığı,*”¹⁶ “*idari yargı yerlerince verilen kararların uygulanıp uygulanmaması konusunda idarenin herhangi bir takdir yetkisine sahip olmadığı, bu kararların doğruluğunu tartışma ve buna göre uygulama yetkisinin bulunmadığı, idarelerin bu alandaki yetkilerinin, bağlı yetki niteliğinde olduğu,*”¹⁷ *idarenin yargı kararlarında yer verilen gerekçeler doğrultusunda hareket etme zorunluluğunun da, hukuk devleti ilkesinin en önemli unsuru olduğu*¹⁸ gerekçeleriyle oldukça katı bir tutum sergilemektedir. Hatta yüksek mahkeme, bir idarenin mahkeme kararlarının diğer personel için emsal teşkil etmeyeceği yolundaki düzenleyici işlemi bile, yargı kararlarının

¹² İYUK madde 28’de yer alan bu hükümdeki, yargı kararlarının yerine getirilmesi için belirlenen azami süre, 1994 yılında 4001 sayılı kanunla yapılan değişiklikten önce, 60 gün olarak belirlenmiştir. Bununla beraber İYUK madde 28’deki “*ihiyati haciz ve ihiyati tedbirle ilgili yargı kararlarının kesinleşmeden uygulanmayacağına*” dair hükmün, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyile; yargı kararlarının uygulanmasının kesinleşmeye bağlanamamasının istisnai yasal hali olarak nitelendirilecek bir düzenleme hukuk aleminden silinmiştir. Anayasa Mahkemesi E. 2012/107, K. 2013/90, 10.07.2013. Hükmün Anayasa’ya aykırılığı konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Serdar Yılmaz, “Kamu Alacaklarının Tahsili Hukukunda İhtiyati Haciz Müessesesi ve İhtiyati Hacze Karşı Açılan Davalarda İdari Yargı Yerlerince Verilen Kararların Uygulanması”, (2012), 61(4), AÜHFD, 1437, 1503.

¹³ Evren Altay, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Sorunu”, (2000) Hukuk Kurultayı, 358, 358. (Altay, İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Sorunu)

¹⁴ Turgut Candan, *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, (7. Baskı, Yetkin 2017), 703.

¹⁵ Altay, (n 13), İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Sorunu, 358.

¹⁶ Danıştay 2. Dairesi, E. 2016/14143, K. 2020/965, 18.02.2020. Danıştay 2. Dairesi, E. 2015/7041, K. 2018/2602, 16.04.2018, İDDK, E. 2016/2659, K. 2018/1211, 26.03.2018. Danıştay 2. Dairesi, E. 2017/534, K. 2017/8383, 27.12.2017. Danıştay 6. Dairesi, E. 2013/284, K. 2017/9981, 27.11.2017.

¹⁷ Danıştay 2. Dairesi, E. 2015/7041, K. 2018/2602, 16.04.2018. Danıştay 2. Dairesi, E. 2016/12117, K. 2017/3273, 20.04.2017. Danıştay 5. Dairesi, E. 2000/3316, K. 2004/3372, 29.09.2004.

¹⁸ Danıştay 11. Dairesi, E. 2016/5903, K. 2018/1899, 05.04.2018. Danıştay 5. Dairesi, E. 1991/112, K. 1991/154, 11.02.1991

etkisizleştirilmesi sonucunu doğuracağı gerekçesiyle, yürütmenin durdurulması kararı vererek, yargı kararlarının uygulanmaması *ihhtimalini* bile bertaraf etmeye çalışmıştır.¹⁹ Öte yandan yüksek mahkeme kararlarında, herhangi bir şekilde yargı kararının gereğinin yerine getirilmemiş olması sonucunu doğuracak şarta veya süreye bağlı bir uygulama yetkisinin de kabul edilemeyeceğini; böyle bir tutumun yargı kararının uygulanmasını ilgili organın sübjektif takdirine bırakması sebebiyle kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır.²⁰

Anayasa Mahkemesi de yargı kararlarına uyma zorunluluğunu, hukuk devletinin mutlak koşulu olarak görmektedir. İYUK'un 28. maddesindeki, *"kamu görevlileri hakkında tesis edilen atama, görevden alma, göreve son verme, naklen ve vekaleten atama, yer değiştirme, görev ve unvan değişikliğiyle ilgili olarak verilen iptal ve yürütmenin durdurulmasına ilişkin mahkeme kararlarının gereğinin kadronun boş olması"* şartına bağlanmasına ilişkin düzenlemeyi

*"Hukuk devletinin gerçekleşmesi için aynı zamanda idarenin yargı kararlarına uyması ve bu kararın gereklerine göre işlem ve eylemde bulunması zorunludur. İdarenin yargı kararlarına uymaması durumunda, hukuk devleti ilkesinin varlığından söz edilemez (...) İdare yargı kararını uygulamayı herhangi bir koşula bağlayamaz"*²¹

gerekçeleriyle iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi aynı zamanda yargı kararlarının uygulanmasını adil yargılanma hakkının bir gereği olarak nitelendirmektedir. Yüksek mahkemeye bu hakkı,

*"Anayasa'nın 36. maddesinde ifade edilen hak arama özgürlüğü ve adil yargılanma hakkı, sadece yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunmada bulunma hakkını değil; yargılama sonucunda hak olanı elde etmeyi de kapsayan bir haktır"*²²

biçiminde ifade etmektedir.

¹⁹ Danıştay 11. Dairesi'nin, 2016/8888 esaslı ve 26.04.2017 tarihli kararı ile ilgili düzenlemenin yürütmesi durdurulmamışken; İDDK tarafından, 2017/872 esaslı ve 18.10.2017 tarihli karar ile, davacının itirazı kabul edilerek düzenlemenin yürütmesinin durdurulmasına karar verilmiştir.

²⁰ Danıştay 11. Dairesi, E. 2000/8818, K. 2003/403, 28.01.2003.

²¹ Anayasa Mahkemesi, E. 2014/86, K. 2015/109, 24.11.2015. Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında yargı kararlarının uygulanması zorunluluğuna vurgu yaparken, 'tercih hakkı', 'seçim hakkı' gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ancak idarenin kamusal faaliyetleri ele alındığında hak'tan değil; yetki ve görevden, seçim hakkından değil; takdir yetkisinden bahsedilmesi gerekir. Aynı zamanda, kamu görevlilerinin yalnızca yargı kararlarının uygulanması açısından değil; hukuk devleti ilkesinden kaynaklanan bir biçimde, kanuni idare ilkesi gereğince hiçbir idari faaliyet sırasında, hukuka aykırı davranma konusunda seçim hakkı bulunmamaktadır. Ayhan Tekinsoy, "Anayasa Mahkemesinin Kamu Görevlilerinin Kişisel Kusuru Konusundaki Yaklaşımının Muhtemel Sonuçları", (2013), 1, Ankara Barosu Dergisi, 19, 52.

²² Anayasa Mahkemesi, E. 2009/27, K. 2010/9, 14.01.2010.

Bir başka kararında mahkeme, “*hak arama özgürlüğünün bir gereği olan mahkemeye erişim hakkının, yargılama sonunda verilen kararın etkili bir şekilde aynen ve gecikmeksizin uygulanmasını da gerektirdiğini*”²³ vurgulamıştır. Yüksek Mahkeme kimi kararlarında ise, Anayasa’nın 138. maddesini, ‘kesin hüküm’ ilkesinin dayanağı olarak görmekte ve Anayasa’nın 36. maddesi bağlamında ‘hak arama özgürlüğü’ ile beraber değerlendirmektedir.²⁴ Ancak yargı kararlarının bağlayıcılığının kesin hüküm ilkesiyle açıklanması, öğretide eleştirilmektedir.²⁵ İptal kararlarının gereğinin yerine getirilmesi için hükmün kesinleşmiş olması gerekmediği gibi idareler İYUK madde 28/1 gereği yürütmenin durdurulması kararının gereğini yerine getirmek zorundadırlar.²⁶

Yargı kararlarını uygulama zorunluluğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi²⁷ bağlamında da bir yükümlülüktür. AİHS’in 6. maddesi bağlamında adil yargılanma hakkından türetilen haklardan biri de, kararın icrası hakkıdır. Mahkeme hakkının kullanılması sonucunda verilen hükmün uygulanması gerekmektedir. AİHM’e göre, “*bir mahkeme tarafından verilen hükmün yerine getirilmesi, sözleşmenin 6. maddesi bağlamında yargılamanın bütünleyici parçası olarak görülmelidir.*”²⁸ Bu bakımdan yargı kararlarının uygulanmaması halinde, yargıya erişim hakkı da anlamını kaybedecektir.²⁹ Öte yandan AİHM tarafından 01.10.1982 Piersack v Belgium kararında “*Adaletin yerine getirilmesi yetmez; aynı zamanda yerine getirildiğinin görülmesi de gerekmektedir*” biçiminde yargı kararlarının uygulandığı konusunda toplumda oluşan güven algısı vurgulanmaktadır.³⁰ Gerçek hayata geçirilmeyen yargı kararları, boş yere verilmiş bir mücadelenin ve bu çabanın haklılığı için ortaya konulmuş boşuna emek ve zamanın belgesi olmaktan öteye geçememekte ve sadece tarafları üzerinde moral bir etki yaratmaktadır.³¹

AİHM’in yargı kararlarının uygulanması konusunda verdiği önemli kararlardan biri olan ve sonraki kararlarında da atıfta bulunulan Hornsby v Greece kararında,

²³ Anayasa Mahkemesi, E. 2014/92, K. 2016/6, 28.01.2016.

²⁴ Anayasa Mahkemesi, E. 1988/36, K. 1989/24, 02.06.1989.

²⁵ Uler, (n 2) 80.

²⁶ Bahtiyar Akyılmaz, Murat Sezginer ve Cemil Kaya, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, (Savaş 2019), 373. Karahanogulları, İdari Yargı..., (n 3), 542 – 543. Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2), s. 454.

²⁷ Çalışmada bundan sonra kısaltılarak AİHS olarak anılacaktır.

²⁸ Osman Doğru ve Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi – Açıklama ve Önemli Kararlar C. I*, (Legal 2013), 631.

²⁹ Müslüm Akıncı, *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, (Turhan Kitapevi, 2008), s. 405.

³⁰ Case of Piersack v. Belgium, 01.10.1982, Prg. 53.

³¹ Turgut Candan, İdari Yargı Kararlarının Sonuçları, (<https://turgutcandan.com/2012/09/30/idari-yargi-kararlarinin-sonuclari>, Erişim Tarihi: 14.09.2020)

“...bir mahkeme tarafından verilen hükmün yerine getirilmesi, Sözleşmenin 6. maddesi bakımından ‘yargılama’nın bütinleyici bir parçası olarak görülmelidir. (...) Davacı, Devletin en yüksek idari yargı organı önünde bir iptal davası açmakla, yalnızca anlaşma konusu işlemin hukukiliğini değil, fakat aynı zamanda ve her şeyden öte, bu işlemin yaratmış olduğu bütün sonuçların ortadan kaldırılmasını istemektedir. Bu tür bir davada davacının etkili bir biçimde korunması ve hukuki durumun düzeltilmesi, idari makamların bu mahkemenin kararına uyma yükümlülüğünün bulunmasını gerektirir. (...) İdari makamların yargı kararına uymamaları ve hatta uymayı geciktirmeleri halinde, davacının yargılama aşamasında kullandığı Sözleşmenin 6. maddesindeki güvencelerin bir anlamı kalmayacaktır”³²

biçimde yargı kararlarının uygulanması ile adil yargılanma hakkı arasındaki zorunlu ilişkiyi açıklamıştır. Benzer şekilde AİHM’in Antonette v Italy kararında, “İdari bir işleme karşı dava açan kimse sadece bu işlemin hukuka aykırı olduğunu görmek için değil; aynı zamanda hukuka aykırı etkilerini ortadan kaldırmak için başvurur. Yargı kararı uygulanmazsa bu beklenti boşunadır”³³ gerekçesiyle yargı kararlarının uygulanma zorunluluğuna vurgu yapılmıştır.

Yargı kararlarının uygulanmaması sebebiyle AİHM’in Türkiye aleyhine verdiği kararlardan en bilineni Taşkın and Others v Turkey kararıdır. Ovacık bölgesinde altın arama çalışmalarına ilişkin verilen iznin iptaline rağmen, karar uygulanmamış, hatta bu faaliyetlerin devam edeceğine dair Bakanlar Kurulu tarafından ‘prensip kararı’³⁴ alınmıştır. AİHM, ulusal makamların İzmir 1. İdare Mahkemesi’nin kararının makul süre içinde yerine getirmemesinin, AİHS’in 6. maddesinde düzenlenmiş olan etkili koruma anlayışını ortadan kaldırdığı sonucuna ulaşmıştır.³⁵

Bu konuda Türkiye aleyhine verilen diğer bir önemli karar olan Büker v Turkey davasında ise mahkeme,

³² HORNSBY v Greece (1997), App No 18357/91, Karar için bkz. (<https://www.anayasa.gov.tr/media/3600/aihmkararlarindanornekler.pdf>) Bu konudaki diğer kararlar, VAN DE HURK v Nederland (1994) App No 16034/90. PAVASE v Italy (2001), App. No: 32388/96. FUKLEV v Ukraine, App No 71186/01, 07. 06.2005.

³³ AİHM, Affaire ANTONNETTO v Italy (2000), App. No: 15918/89.(Karar için bkz., AKINCI, (n 29) 407.)

³⁴ “Prensip kararları”, öğretide idare tarafından adil işlev ve yetki alanları dışına çıkarak, kamusal yararın korunması, ülkenin ve toplumun yararları ileri sürülüp, bir üstün koruyuculuğa soyunulması yönünden eleştirilmektedir. Bkz. Yahya Zabunoğlu, “Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı, İzmir Barosu Yargı Reformu Sempozyumu”, (2000), 314, 320.

³⁵ AİHM, TAŞKIN and Others v Turkey, App. No: 46117/99, 10.11.2004.

“Davalı Hükümet’in ileri sürdüğü gibi, tarafların başvurabileceği birçok iç hukuk yolunun bulunması, ilke olarak kişi haklarının korunmasına uygun olarak değerlendirilebilmesine karşın, bu durum, yetkilileri Sözleşme’nin 6/1 maddesi uyarınca üstlendikleri hukuk sistemlerini, mahkemelerin makul süre içinde karar vermek de dahil olmak üzere yükümlülüklerini yerine getirecek şekilde düzenleme yükümlülüğünden muaf tutamaz”

biçiminde taraf devletlerin hukuk sistemlerini, yargı kararlarının gereklerinin yerine getirilmesini sağlamak üzere kurgulamaları gerektiğinin altı çizilmiştir.³⁶

Yargı kararlarını yerine getirilmemesinden kaynaklı hak ihlalleri Türk hukukunda bireysel başvuru yolunun kabul edilmesinden sonra, Anayasa Mahkemesi tarafından da incelenmiştir. Bu konudaki ilk kararlardan Ahmet Yıldırım başvurusunda, zaman bakımından yetkisizlik kararı verilmesine rağmen, değerlendirme bölümünde, Hornsby v Greece kararına atıf yapılarak, yargı kararlarının uygulanmasının mahkemeye erişim hakkı kapsamında değerlendirildiğinin, yargılama sonucunda mahkemenin bir karar vermiş olmasının yeterli olmadığı; aynı zamanda bu kararın etkili bir biçimde uygulanmasının da gerekli olduğunun altı çizilmiştir. Hukuk sisteminde, nihai mahkeme kararlarının taraflardan biri aleyhine sonuç doğuracak şekilde uygulanamaz hale getiren bir düzenlemenin bulunması veya kararın uygulanmasının herhangi bir şekilde engellenmesi halinde, ‘mahkemeye erişim hakkının’ anlamını yitireceği belirtilmiştir.³⁷ Bu karardan kısa bir süre sonra Feridun Karaköylü başvurusunun değerlendirilmesinde mahkeme,

“Adil yargılanma hakkının unsurlarından biri de mahkemeye erişim hakkıdır. Mahkemeye erişim hakkı, bir uyumsuzluğu mahkeme önüne götürme ve aynı zamanda mahkemece verilen kararın uygulanmasını isteme hakkını kapsar. Mahkeme kararının uygulanması, yargılama sürecini tamamlayan ve yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsurdur. Karar uygulanmazsa yargılamanın da bir anlamı kalmayacaktır”³⁸

³⁶ AİHM, BÜKER v Turkey, App No: 29991/96, 24.10.2000.

³⁷ Anayasa Mahkemesi, Ahmet YILDIRIM Başvurusu, Başvuru Numarası: 2012/44, 01.10.2013.

³⁸ Anayasa Mahkemesi, Feridun KARAKÖYLÜ Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/4454, 15.10.2014. İdareden alacak hakkına ilişkin olarak yapılan bir başvuruda mahkeme, “başvuruculara iki ayrı mahkeme kararına rağmen ödeme yapılmamış; yalnızca ödemelerin sıraya konduğunun bildirilmiş olmasını, alacağa ulaşmada bir belirsizlik yarattığı için, mahkemece verilen kararı etkili sonuçları bakımından konusuz bıraktığını” belirterek, Anayasa’nın 35. ve 36. maddelerinde güvence altına alınan mülkiyet ve adil yargılanma hakkının ihlal ettiği sonucuna ulaşmıştır. Anayasa Mahkemesi, Kenan YILDIRIM – Turan YILDIRIM Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/711, 03.04.2014.

biçiminde yargı kararlarının uygulanma zorunluluğu ile adil yargılanma hakkı ilişkisi kurulmuştur.

Bu kararlarının yanında yakın dönem kararlarından birinde Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurularda ileri sürülen hak ihlallerinin AİHS ile Anayasa'nın ortak koruma alanı çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğinden ve AİHM'in yargı kararlarının yerine getirilmesine yönelik ihlal başvurularına ilişkin verdiği kararlarda nihailik ve kesinlik vurgusu yapmış olmasından bahisle yürütmenin durdurulması kararlarının gereğinin yerine getirilmemiş olmasının, bireysel başvuruya konu bir ihlale yol açmadığına hükmetmiştir.³⁹ Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuruya konu edilen hak ihlallerinde, temel hak ve özgürlüklerin koruma alanını daraltan ve Anayasa'yı ölçü norm olmaktan çıkararak bu yorum yöntemi haklı eleştirilere konu olmaktadır.⁴⁰ Nitekim yargı kararlarını uygulama zorunluluğu, kesin hükümden çok daha geniş bir anlama sahip olup mahkemelerin yargı yetkisinin kullanılması çerçevesinde yaptığı tüm işlemlerin, bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.⁴¹

İptal kararlarının yerine getirilmesinin gerçek anlamda imkansız olması halinde, tazmin sorumluluğu gündeme gelebilirse de idare, iptal kararlarının birtakım gereklerini yerine getirme *yükümlülüğünden* "kurtulmuş" olacak ve bu halde adil yargılanma hakkına bir aykırılık da söz konusu olmayacaktır. Bu bakımdan öncelikle iptal kararının gereklerinden neyin anlaşılması gerektiği değerlendirilmelidir.

II. UYGULAMANIN İPTAL KARARLARININ GEREKLERİNE GÖRE YAPILMASI

İptal kararlarının uygulanmasında hukuki imkansızlığın söz konusu olup olmadığına tespiti için öncelikle iptal kararlarının nasıl uygulanacağını belirlemek gerekmektedir. Bu konuda, Anayasa'nın 138. maddesi ve İYUK madde 28'in incelenmesinden belli başlı birtakım sonuçlar çıkarmak mümkündür. Her şeyden önce, mahkeme kararlarının *aynen* uygulanması gerekmektedir. İdare, karara kendine özgü anlamlar yükleyerek ve yorumlar yaparak veya içinde bulunduğu şartlara uyarlayarak değil; kararın genel mantığına ve anlamına uygun şekilde işlem tesis etmek veya eylemde bulunmak zorundadır.⁴²

³⁹ Anayasa Mahkemesi Bülent Türk Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/7002, 01.12.2016.

⁴⁰ Ece Göztepe Çelebi, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruya İlişkin İki Buçuk Yıllık İçtihadının Kısa Bir Değerlendirilmesi", Anayasa Mahkemesi'nin 53. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen "Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi Sorunlar ve Çözüm Yolları" Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, (2015), 17, 19 – 20.

⁴¹ Uler, (n 2) 80.

⁴² Ali Ulusoy, "TBMM İdari Yargı Kararlarının Hukuk Düzenindeki Etkileri ve Uygulamadaki Sorunlar Sempozyumu," (2012), 14, 16.

İptal kararın uygulanmasının neyi gerektirdiği, gerekçe bölümüyle ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan gerekçe kararın anlam kazandığı bölümdür.⁴³ Gerekçeye göre başka birtakım işlemler yapılması gerekiyorsa idare onları da yapmalıdır.⁴⁴ Uler de, idarenin yargı kararlarının gereğini yerine getirme zorunluluğunun özel hukuktaki gibi hüküm fıkrası ile bağlılıkla sınırlı olmayıp; idarenin kararın genel anlamı ile bağlı olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Anayasa Mahkemesi, “*idarenin kararı uyguladığından söz edilebilmesi için kararın gerekçesinde açıklanan nedenle, kararla güdülen amaca uygun işlem tesis etmesi veya eylemde bulunmasını*” bireysel başvurularda değerlendirmektedir.⁴⁶ Danıştay da lehine karar verilen tarafın gerekçe sebebiyle temyiz yoluna başvurabileceği yönünde karar verebilmektedir.⁴⁷ Öte yandan kimi durumlarda, idare iptal kararından sonra sonucu itibarıyla aynı olan yeni bir işlem tesis edebilmekte ve bu da her durumda hukuka aykırılık yaratmamaktadır. Şekil yönünden verilen iptal kararlarında, usulüne uygun şekilde ama sonucu itibarıyla aynı olan bir idari işlem tesisinin hukuka aykırı olup olmayacağına değerlendirilmesindeki kriter de, önceki iptal kararının gerekçesidir.

Yasa hükmünden çıkartılan diğer bir sonuca göre, idare yargı kararlarını *geciktiksizin* uygulamak zorundadır. İdarenin kararın uygulanmasını geciktirebileceği en fazla süre 30 gün olup bu süre idareye tanınan sürenin sınırını oluşturmaktadır. Burada belirtilmesi gereken en önemli nokta, söz konusu hükümden 30 günün sonuna kadar beklenebileceği gibi bir anlamın çıkarılmayacağıdır.⁴⁸ İdare, yargı kararının tebliğinden itibaren ‘makul süre içinde’ ve en geç 30 gün içinde, kararın gereğini yapmak zorundadır.⁴⁹ Makul

⁴³ Gerekçenin hüküm fıkrasına yazılması halinde bağlayıcı olacağı yolundaki görüş için bkz. Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 793.

⁴⁴ Ulusoy, İdari Yargı Kararlarının, (n 42) 15.

⁴⁵ Uler, (n 2) 70.

⁴⁶ Bkz. Anayasa Mahkemesi, Hasan Gün Başvurusu, Başvuru Numarası:2018/9459, 19.11.2020, § 56.

⁴⁷ Danıştay 5. Dairesi, E. 1998/2407, K. 1999/705, KT: 16.03.1999. Karar için bkz. E. Ethem Atay, “İptal Davasının Nitelikleri ve İptal Kararlarının Uygulanması”, Danıştay 139. Yıl Sempozyumu, (2007), Danıştay Yayınları, 1, 55.

⁴⁸ Turgut Candan, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanması I”, (1991), 253, Maliye Postası Dergisi, 42, 43.

⁴⁹ Anayasa Mahkemesi de 10.9.2014 günlü, 6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması ile Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun’un; 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu’nun 28. maddesinin; 1 numaralı fıkrasının değiştirilen üçüncü cümlesinde yer alan “...*mahkeme kararlarının gereği, ilgilinin kazanılmış hak aylık derecesine uygun başka bir kadroya atanması suretiyle iki yıl içinde yerine getirilir*” hükmünün, “İdarenin, mahkeme kararlarını yerine getirmesi, Anayasa’nın 138. maddesinde öngörülen bağlayıcılık ilkesi gereği temel bir ödevi olup kararları geciktirme ya da uygulamama gibi bir tercih hakkı bulunmamaktadır” gerekçesiyle iptaline karar vermiştir. (Anayasa Mahkemesi, E. 2014/149, K. 2014/151, 02.10.2014)

süre her karar için ayrıca değerlendirilmelidir. Bu nedenle, 30 gün dolmadan işlem uygulanmış olsa bile, makul süre içinde uygulanmamış ise, geç uygulama söz konusu olabilmektedir.⁵⁰

Hukuki güvenlik ilkesi açısından ise iptal kararlarının yerine getirilmesinde, iptal davalarının objektiflik özelliği ile içtihat yoluyla kabul edilen iptal kararının geriye yürür şekilde sonuç doğurmasının⁵¹ üzerinde özellikle durmak gerekmektedir.

İptal kararları hem geleceğe hem de geçmişe etkilidir. Nitekim bir hukuk devletinde hukuka aykırı bir idari işlemin belli bir süre dahi olsa hukuk sistemi içerisinde geçerli kılınmaması gerekir.⁵² Öte yandan yargı kararıyla, idari işlemin doğumunda bir sakatlık bulunduğu tespit edilmiş olduğundan; bu işlemin hukuki bir durum doğurabilecek niteliği haiz olmasına da imkan bulunmamaktadır.⁵³ İçtihadi bir ilke olan iptal kararlarının geçmişe yürütülmesi, idareye işlemden önceki hukuki durumun tesisi konusunda bir yükümlülük getirmektedir.⁵⁴ İptal davaları aynı zamanda, *objektif nitelikteki* davalardır. Bu türden uyuşmazlıklarda esasen davacı ile davaya konu edilen işlem karşı karşıya olup dava sonucunda yargıç kararın hukuka uygun olup olmadığı konusunda bir değerlendirme yapmakta, hukuka uygun olmadığı kanaatine varırsa işlemi, geçmişe etkili olarak hukuk düzeninden silmektedir.⁵⁵ Bu bakımdan objektif hukuk düzeninin korunmasına hizmet eden ve bu yönüyle kişisel menfaat ile kamu yararını uzlaştıran bir mekanizma olarak iptal kararları, sadece davanın tarafları üzerinde etki doğurmamaktadır. (erga omnes etki)⁵⁶ Öte yandan iptal davaları yoluyla bireylere sağlanan hukuki güvenlik açısından kişiler arasında bir ayırım bulunmamakta;⁵⁷ iptal davası açana bir ayrıcalık tanınmamaktadır.⁵⁸ Kesin hükmün nispiyeti ilkesi, iptal davaları bakımından geçerli olmayacak,⁵⁹ davanın konusunun salt kişisel olmadığı hallede, objektif sonuçtan davanın tarafı olmayanlar da yararlanabileceklerdir.⁶⁰ Buna göre bir idari işlem iptal

⁵⁰ Ramazan Çağlayan, *İdari Yargı Kararlarının Sonuçları ve Uygulanması*, (Asil 2004), 282.

⁵¹ Uler, (n 2) 44 vd. Gözübüyük /Tan, (n 4) 543 vd., Akyılmaz /Sezginer/Kaya, (n 26) 540 vd. Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, (n 2), 266 vd. Candan, *Açıklamalı İdari Yargılama...*, (n 14) 703 vd, Karahanoğulları, *İdari Yargı...*, (n 3), 759 vd. Ramazan Çağlayan, *İdari Yargılama Hukuku*, (Seçkin 2015), 488 vd.

⁵² Ali Ulusoy, *İdari Yargılama Hukuku*, (2. Baskı, Yetkin, 2020), 83.

⁵³ Siddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları C. III*, (3. Bası, İsmail Akgün 1966), 1790 – 1791.

⁵⁴ Kaplan, *İdari Yargılama Hukuku*, (n 2) 267. Akyılmaz/Sezginer/Kaya, (n 26) s. 540.

⁵⁵ Atay, (n 47) 9, 25.

⁵⁶ A. Ülkü Azrak, “İptal Davalarının Objektif Niteliği”, (2000), Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, 331, 332, 335. Atay, s. 50.

⁵⁷ Atay, (n 47) 21, 25.

⁵⁸ Uler, (n 2) 44.

⁵⁹ Ibid 44.

⁶⁰ Atay, (n 47) 21, 25.

edildiğinde, bu iptal kararının etki alanı, idari işlemin etki alanı kadardır.⁶¹ Bu alan; davanın tarafı olmamasına karşın idari işlemin yönelmiş olduğu kişiler ile, iptal edilen işlemle bağlantılı olan diğer idari işlemlerle birlikte belirlenmektedir.⁶² Söz konusu etki ise olumlu olabileceği gibi; olumsuz da olabilmektedir.⁶³ İptal kararlarının etkisi bakımından geçerli olan bu durum, iptal davaları sonucunda verilen ve davanın reddiyle sonuçlanan kararlarda farklı ele alınmaktadır. Buna göre esastan verilen dava ret kararları, mutlak anlamda kesin hüküm taşımayıp yeni sebeplerle aynı işleme karşı dava açılabilmesini engellememektedir.⁶⁴

İptal edilen işlemin davanın tarafı olmayan kişiler üzerinde de etkili olması, düzenleyici işlemlerde açıkça görülmesine rağmen, bireysel idari işlemler söz konusu olduğunda bir duraksama yaşanabilmektedir. Ancak iptal kararının genel etkili olmasında asıl belirleyici olan işlemin genel veya bireysel olması değil; işlemle ilgili olan herkesin, kararın etki alanında bulunmasıdır.⁶⁵ Bu halde işlemin “*genellik derecesi*” arasında farklılıklar söz konusu olabilmektedir.⁶⁶ Buna karşılık davacı ile aynı veya benzer durumda olanlar bireysel idari işlemin iptal kararının olumlu sonuçlarından yararlanamamaktadırlar.⁶⁷ Hukuka saygılı ve eşit davranma yükümlülüğü bulunan⁶⁸ idarenin bir iptal kararı alındıktan sonra benzer durumda olanlar için de iptal kararının gereğini yerine getirmesi gerektiği düşünülebilirse de, bu kişiler, bireysel kararın iptaline ilişkin yargı kararının etki alanı içinde bulunmamaktadırlar. Nitekim aksi yönde bir kabul idari yargıda müdahillik kurumunu da anlamsız hale getirir. Ancak bu kişilerin idareye başvurarak kendileri için de benzer yönde bir işlem tesis edilmesini sağlama veya verilen olumsuz cevap neticesinde yargısal yollara başvurma olanağı bulunmaktadır.⁶⁹

⁶¹ Uler, (n 2) 44. Karahanoğulları, İdari Yargı, (n 3) 759.

⁶² Uler, n (2) 44.

⁶³ Atay, (n 47) 56. Ulusoy, İdari Yargılama Hukuku, (n 52) 83.

⁶⁴ Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2) 265. Öğretide düzenleyici işlemler hakkında verilen dava ret kararlarının herkes için etkili olması gerektiği ileri sürülmektedir. Azrak, (n 56) 335. Aksi yönde Danıştay uygulamasını eleştiren görüş için bkz. Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2) 266.

⁶⁵ Uler, (2) 46. Yazar bu konuda, herhangi bir kamu görevine atanma işleminin iptali davasında, o göreve atanan kişinin davanın tarafı olmamasına ve üçüncü kişi konumunda olmasına rağmen, iptal karardan etkileneceğini örnek olarak göstermektedir.

⁶⁶ Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 764.

⁶⁷ Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2), 271. Öğretideki iptal karardan üçüncü kişilerin etkilenebilmesi için genel nitelikte bir kararın söz konusu olması gerektiği yolundaki görüşün de bu anlamda kullanıldığını düşünüyoruz. Bkz. Gözübüyük/Tan, (n 4) 550.

⁶⁸ İptal kararının benzer nitelikteki işlemler bakımından da uygulanmasını eşitlik ilkesiyle açıklayan görüş için bkz. Uler, (n 2) 67.

⁶⁹ Uler, (n 2) 68. Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 767.

İptal kararı, iptal edilen işlemin etki alanındaki kişilerle birlikte, bu işleme dayanan diğer idari işlemler üzerinde de etki doğurmaktadır. İdarenin işleyişi gereği birçok idari işlem arasında sebep – sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Temel işlem ve sonuç işlem olarak da ifade edilen⁷⁰ bu durumda söz konusu işlemlerden birinin iptalinin diğerine olan etkilerinin belirlenmesi gerekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, bir işlemin dayanağı olan işlemin hukuka aykırı olması o işlemin kendisini de hukuka aykırı hale getirmektedir.⁷¹ Ancak bu hukuka aykırılığın kendiliğinden sonuç doğurup doğurmadığı veya, özellikle düzenleyici işlemin iptal edildiği durumlarda, bu işleme dayalı bireysel idari işlemlerin hukuki varlıklarının devam edip etmeyeceğine yönelik sorular⁷², iptal kararının *uygulanmasına* ilişkindir.⁷³ Özellikle iptal edilen işlemin sebep unsuru olduğu işlem veya işlemlerin, bu iptal kararı karşısındaki durumunun ne olacağına cevaplanması gerekmektedir. Bu noktada hukuki güvenlik ilkesi de devreye girecek; idarenin kazanılmış hak ve uzun süren uygulamalarının bu duruma etkilerinin değerlendirilmesi gerekecektir. Bu halde hukuki güvenlik ilkesinden kaynaklı olarak iptal kararının uygulanmasının hukuki imkansızlık doğurup doğurmadığının değerlendirilmesi için hukuki güvenlik ve hukuki imkansızlık kavramının incelenmesinde fayda vardır.

III. HUKUKİ GÜVENLİK VE HUKUKİ İMKANSIZLIK KAVRAMLARININ ANLAMI VE KAPSAMI

Hukuk devleti ilkesinin bir unsuru olan hukuki güvenlik ilkesi gereği, hukuk sisteminin sürekliliği olması gerekmektedir.⁷⁴ Buna göre hukuk kendi içinde tutarlı ve kararlı bir yapıda bulunmalı;⁷⁵ vatandaşlar da davranışlarını geçerli hukuki duruma göre şekillendirebilmelidirler.⁷⁶ Ancak böyle bir düzende, devlet karşısında bulunan ilgililer kendilerini güven içinde hissedebilirler.⁷⁷ Yalnız burada bahsi geçen hukuki güvenlik ve süreklilik değişen koşullara rağmen var olan durumun olduğu gibi sürdürülmesi anlamına gelmemektedir. Söz konusu ilkelerle ifade edilen, hukuki normlar ve tasarruflar yoluyla yaratılan *spesifik bir güvenlik*; hukuk düzeninin güvenilir olmasıdır. Bu güvenilirliğe ulaşılabilmesi

⁷⁰ Uler, (n 2) 49 vd.

⁷¹ İbid. Akyılmaz/Sezginer/ Kaya, (n 26) 542.

⁷² Bu ihtimalin tersi, yani düzenleyici işlemin iptal edilmeyip uygulama işlemiyle birlikte dava konusu edilmesi veya bireysel idari işlemin tek başına dava konusu edilebilmesi İYUK m. 7/4 gereğince mümkündür. Bu nedenle iptal davalarının uygulanması bakımından ağırlıklı olarak üzerinde durulması gereken, düzenleyici işlemin iptalinin bireysel işlemler üzerindeki etkisidir.

⁷³ İptal kararlarının hukuksal etkisi ile uygulanması arasındaki farka ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 761 vd.

⁷⁴ Helge Sodan – Jan Ziekow, *Grundkurs Öffentliches Recht*, (C.H.Beck, 2007), s. 56.

⁷⁵ Deviner Erguvan, s. 58.

⁷⁶ Sodan – Ziekow, (n 74) 56.

⁷⁷ İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, (8. Baskı, Legal 2012), s. 26. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (3. Baskı, Ekin 2019), 220.

için ise, kamusal kararlarda (staatliche Entscheidung) süreklilik olması (ex post) ve bu kararların belirli, öngörülebilir bir biçimde değiştirilebilmesi aranmaktadır. (ex ante)⁷⁸ Bu bakımdan hukuki güvenlik ve istikrar ilkeleri gereğince hukuk kurallarının ve bu kuralların uygulanmasının yerleşik olması gerekmektedir.⁷⁹

Hukuki güvenlik ilkesini hukuk devletinin ön koşullarından kabul eden Anayasa Mahkemesi ilkenin gereği olarak, “*hukuki normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerinde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını*” aramaktadır.⁸⁰ Bu gerekliliklerden “*bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesi*”, bireylerin kendilerine uygulanacak hukuk kurallarına göre davranışlarını belirleme imkanına sahip olması⁸¹ anlamında hukuki güvenlik ilkesi, iptal kararlarının uygulanmasını hukukten imkansız kılabilir mi sorusu, cevaplanmaya ihtiyaç göstermektedir.

İmkan kavramı, “*yararlanılan uygun şart veya durum*” olarak tanımlanmaktadır.⁸² Bu durumda bir imkansızlık halinden söz edildiğinde anlaşılması gereken uygun şart veya durumun bulunmaması, olanaksızlık olmalıdır. Yargı kararının uygulanmasında imkansızlık halinde de, kararlarının uygulanması idari işlemin tesis edilmesinden sonra ortaya çıkan, idare dışındaki gelişmelerden dolayı mümkün olamamaktadır.⁸³ Bu noktada dikkat edilmesi gereken, dava konusu işlemlerin tesis edildikleri tarih itibarıyla yargısal denetime konu olmaları sebebiyle imkansızlık halinin yargı sürecinin devamında değil; *yargı kararının uygulanmasında* söz konusu olmasıdır.⁸⁴ Ayrıca öğretide iptal kararlarının hukuki etkisi olan kararın gerekleri ile uygulamasının yani idarenin karara uygun eylem ve işlem yapmasının birbirinden ayırt edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu görüşte, hukuksal etki açısından bir olanaksızlık söz konusu olmamakta; ancak kararın geçmiş bütünüyle etkilemesi noktasında bir olanaksızlıktan söz edilebilmektedir.⁸⁵

Yargı kararlarının uygulanmasında imkansızlık hukuki ve fiili imkansızlık olarak ikili bir ayrımla ele alınmaktadır. Bu iki halin birbirinden kesin çizgilerle ayrılması her zaman mümkün olmamakla birlikte⁸⁶ fiili imkansızlık,

⁷⁸ Hermann - Josef Blanke, *Vertrauensschutz im deutschen und europaischen Verwaltungsrecht*, (Mohr Siebeck, 2000), 16 – 20.

⁷⁹ Bayram Keskin – Zülal Yağcı, “Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması,” (2018), 13 (148), *Terazi Hukuk Dergisi*, 56, 60.

⁸⁰ Mevlüt Tuncer Akca, B. No: 2017/4904, 10/3/2021, § 50.

⁸¹ Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, (Ekin 2016), 66.

⁸² Bkz. Türk Dil Kurumu Güncel Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>.

⁸³ Altay, Uyuşmazlık, (n 6), 195.

⁸⁴ ibid 196.

⁸⁵ Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 760 – 761.

⁸⁶ Zabunoğlu, (n 4) 333.

objektif olarak kararın uygulanamaması hali olarak tanımlanırken; hukuki imkansızlık, kararın uygulanmasını engelleyen bir hukuk kuralının, *hukuki bir engelin* varlığı halinde söz konusu olmaktadır.⁸⁷ Hukuki imkansızlık halinde iptal edilen işlemin tesisinden sonra meydana gelen hukuki bir durum, kararın uygulanmasına engel olmaktadır.⁸⁸ Diğer bir ifadeyle hukukun yarattığı sınırlar sebebiyle bir uygulanamama hali söz konusu olmaktadır.⁸⁹ Nitekim idarelerin iptal kararının gereklerini yerine getirirken başka hukuka aykırılıkların doğmasına sebep olmamaları gerekir.⁹⁰ Ancak bu noktada belirtmek gerekir ki, her hukuki engel, bir hukuki imkansızlık haline sebebiyet vermemektedir.⁹¹

Hukuki imkansızlığın kaynağının, kanuni düzenlemeye bağlı olarak gelişen imkansızlık ve hukuk kuralları arasındaki çelişkiden doğan imkansızlık olarak ele alındığı görülmektedir.⁹² Hukuki güvenlik ilkesinin yargı kararlarının uygulanmasında hukuki imkansızlığa yol açıp açmadığının incelendiği bu çalışmada söz konusu durumları incelemekte fayda vardır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, kanuni idare ilkesi gereği baştan hukuki geçerlilikleri tartışmalı olsa da Türkiye pratiklerinde yargı kararının uygulanmasını engelleyen tasarrufların yalnızca kanunlardan ibaret olmadıkları bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, kanundan daha geniş bir biçimde hukuki düzenlemelerden kaynaklı “*hukuki imkansızlık*” halleri ele alınmıştır. Öte yandan belirtildiği üzere hukuki güvenlik ilkesi hukuk devleti ilkesinden kaynaklanmakta ve bu yönüyle anayasal nitelikte bir ilke olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada hukuk kuralları arasındaki çelişkiden doğan hukuki imkansızlık hali, Hukuki Güvenlik ile Yargı Kararlarının Uygulanması İlkeleri Arasındaki Çatışma ve Müesses Durumların Korunmasından Doğan Hukuki İmkansızlık başlığı altında ele alınmıştır. Esasen yargı kararlarının uygulanması söz konusu olduğunda, her iki durumda da korunmaya çalışılan değer, ağırlıkla hukuki güvenlidir. Ancak ilk durumda bu koruma için idari veya yasal bir tasarrufta bulunulurken; ikinci halde ortada hukuki bir düzenleme olmamasına rağmen idare tarafından aynı gerekçeyle karar uygulanmamaktadır.

⁸⁷ Uler, (n 2) 99. Zabunoğlu, (n 4) 333.

⁸⁸ Hukuki imkansızlık hallerine örnek olarak: kamu görevlisinin statüsünün değişmesinden kaynaklanan imkansızlık, mevzuattan kaynaklanan imkansızlık, özelleştirme işlemlerinden kaynaklanan imkansızlık, idare dışındaki kişilerin tesis ettiği işlemler sebebiyle imkansızlık olarak ifade edilmektedir. Bu konuda bkz. Hasan Gök, “Danıştay Kararlarından Hareketle İdari Yargı Kararlarının İmkansızlık Nedeniyle Uygulanmadığı Haller”, (2013), I (LXXI), İÜHF, 547, 549 – 555.

⁸⁹ Eyüp Özdemir, “İdari Yargı Organları Tarafından Verilen Yürütmenin Durdurulması Kararlarının Uygulanması ve Hukuki İmkansızlık Hali”, (2006), 1, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 85, 91.

⁹⁰ Kaplan, İdari Yargılama Hukuku, (n 2) 515.

⁹¹ Candan, Açıklamalı İdari Yargılama..., (n 14) 719.

⁹² Ahmet Yayla, “Fiili ve Hukuki İmkansızlığın İdari İşleme Etkisi Üzerine Bir Deneme”, (2016), 17 (2), D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi, 233, 238 – 243.

A. Kararın Uygulanmasının Engelleyen Bir Hukuki Düzenlemenin Varlığı Sebebiyle Hukuki İmkansızlık Örnekleri

İptal kararlarının uygulanmasını imkansız hale getiren hukuki düzenlemelere Türkiye uygulamasında tipik örnek, *özelleştirme kararlarının* iptali halinde, bu kararın uygulanmayacağını içeren düzenleyici işlem ve kanuni düzenlemelerdir. Bu bağlamda ilk olarak ÇİTOSAN – USAŞ kararı olarak bilinen Bakanlar Kurulu'nun Prensip Kararına değinmek gerekir.

Uçak Servis AŞ (USAŞ) ile Türkiye çimento ve Toprak Sanayi AŞ'nin hisselerinin yabancı uyruklu şirketlere satılmasına ilişkin 1989 tarihli işlemler idari yargı yerlerinde iptal edilmiştir. Bakanlar Kurulu ise konuya ilişkin aldığı 'prensip kararında',

“...devletlerin imzaladıkları uluslararası sözleşmelere uyma zorunluluğu getiren ve milletlerarası camia tarafından umumi kabul görmüş bulunan ‘ahde vefa’ gibi devletlerarası kuralın yukarıda belirtilen iptal kararı sebebiyle göz ardı edilmesinin, maddi ve ekonomik bakımdan Türkiye'nin yararına olmayacağı bir yana, böyle bir anlaşmanın milletlerarası hukukun temel prensipleriyle bağdaşmayacağı izahtan varestedir”

biçiminde, sözleşmeye uyma zorunluluğunu, iptal kararlarının uygulanması ve hukuk devleti ilkesinden önceleyen bir yaklaşım sergilenmiştir.

Öğretide bu karar şiddetli eleştirilere konu olmuştur. Anayasa'nın 138. maddesinde yargı kararlarının hiçbir surette değiştirilemeyeceği ve bunların yerine getirilmelerinin geciktirilemeyeceği düzenlenmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 90. maddesindeki iç hukuktan kimi hallerde üstün konumda olan uluslararası anlaşmalar ‘yabancı devletler ve milletlerarası kuruluşlarla’ yapılan sözleşmelerdir. Buradaki işlem ise yabancı şirketlerle yapılan bir satış sözleşmesidir. Ahde vefa ne kadar hukukun genel ilkesi ise yargı kararlarının uygulanması da o kadar hukukun genel ilkesidir.⁹³ Ahde vefa ilkesi, yargı kararının uygulanması zorunluluğuna nazaran önceliğe sahip olmadığından, bu zorunluluğu ortadan kaldıracak bir hukuki engel olarak nitelendirilemez.⁹⁴ Öte yandan iptal kararı yerine getirildikten sonra, bundan zarar gören firmalar varsa, Türk hukukuna göre tazmin sorumluluğu gündeme gelebilir.⁹⁵ Türkiye Barolar Birliği⁹⁶'nin, söz konusu ilke kararının iptali istemiyle Danıştay'da

⁹³ Çağlayan, İdari Yargı Kararlarının..., (n 50) 199.

⁹⁴ Serdar Yılmaz, İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Zorunluluğu ve Bu Kararların Uygulanmamasına Karşı Öngörülen Hukuksal Önlemler, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2009), 160.

⁹⁵ Onur Karahanoğulları, “Özelleştirme İşlemlerinin Yargısal Denetimi”, (1996), 54 (1), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 279, 313 - 314.

⁹⁶ Bu noktada belirtmek gerekir ki, bireysel idari işlemlerin iptaline ilişkin kararların

açmış olduğu dava sonucunda, hukuka aykırı bulunan kararın iptaline karar verilmiştir.⁹⁷ Bakanlar Kurulu'nun prensip kararında açıkça zikredilmemiş olmakla birlikte, söz konusu yargı kararlarının uygulanmamasında, istikrar ve uluslararası yönüyle kamu düzeninin meşru bir gerekçe olarak kabul edilmek istendiği göze çarpmaktadır.

Özelleştirme işlemlerine ilişkin iptal kararlarının uygulanmamasına ilişkin daha yakın tarihli bir başka girişim, 6300 sayılı, Bazı Kanunlar ile Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'da değişiklik yapılmasına dair Kanun'un 10. maddesiyle, 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Kanununa eklenen ek 5. maddede görülmektedir. İlgili düzenlemede yer alan,

“...özelleştirme uygulamaları sonucunda kuruluşların nihai devir sözleşmelerinin imzalanarak devir ve teslim işlemlerinin tamamlanmasından sonra özelleştirme işlemlerinin bütün sonuçlarıyla birlikte tamamlanmış bulunması, söz konusu kuruluşları devralanlar tarafından üretim, yatırım, modernizasyon, istihdam ve bunlara bağlı her türlü hukuki, ticari ve mali tasarruflarda bulunulması nedeniyle oluşacak fiili imkansızlık karşısında geri dönülemeyecek bir yapının ortaya çıkması halinde yargı kararlarının uygulanmasına yönelik olarak, Bakanlar Kurulu tesis edilecek iş ve işlemler konusunda karar almaya yetkilidir”

ifadesi Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararda,

“Devletin işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık tutulması yeterli olmayıp yargı mercileri tarafından verilen kararların gecikmeksizin uygulanması da gerekir. Bir işlemin hukuka aykırı olduğu yapılan yargısal denetim neticesinde tespit edilmesine rağmen işlemin iptali yönündeki yargısal kararın uygulanmaması, Devletin işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık tutulmasını anlamsız hâle getirir. Zira, hukuk güvenliği ve hukukun üstünlüğü sadece hukuka aykırılıkların tespit edilmesiyle

uygulanmaması halinde, ancak ilk işlemin ilgilileri tarafından yargı yoluna başvurulabileceği genel kural olmakla birlikte, iptal edilen işlemin toplumu ilgilendiren bir boyutunun, diğer bir ifadeyle kamu yararının bulunması halinde, söz konusu iptal kararının uygulanmamasına ilişkin işlemlerin iptali istemiyle, ilk davada taraf sıfatı bulunmayan kişilerce de dava açılabilmesi kabul edilmiştir. Altay, Uyuşmazlık (n 6) 115. Bakanlar Kurulunca alınan prensip Kararına karşı açılan davada, Türkiye Barolar Birliği'nin meşru, kişisel ve güncel bir menfaatinin bulunmadığı gerekçesiyle ehliyet yönünden davanın reddi yolunda Danıştay 10. Dairesi tarafından verilen karar, DİDDK tarafından “Türkiye Barolar Birliği'nin hukukun üstünlüğünü savunmak ve korumak işlevine” de sahip olduğu gerekçesiyle bozulmuştur. DİDDGK, E. 2001/315, K. 2001/420, 04.05.2001.

⁹⁷ Danıştay 10. Dairesi, E. 2002/4061, K. 2004/5219, 28.05.2008.

değil, bunların tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilir. (...) Böylece, özelleştirme uygulamaları sonucunda verilen yargı kararlarının ilgili idarelerce gecikmeksizin ve derhal yerine getirilmesinin yolu kapatılmış ve özelleştirme uygulamaları sona eren kuruluşlar hakkında verilen yargı kararlarının Bakanlar Kurulu kararı ile uygulanması öngörülmek suretiyle adli veya idari yargı mercilerince verilmiş olan mahkeme kararlarının sonuçsuz kalmasının yolu açılmaktadır. Bakanlar Kurulu kararına karşı yeniden yargı yoluna başvurulabilmesi de bu sonucu değiştirmeyecektir.”⁹⁸ gerekçesine dayanmıştır. Karşı oy gerekçelerinde ise, bu durumda da fiili ve imkansızlık oluşturduğu ileri sürülmüştür. Söz konusu Kanuna dayalı olarak çıkarılan Bakanlar Kurulu’nun 11.06.2012 tarih ve 2012/3240 sayılı kararı da bu iptal kararının verilmesinin ardından Danıştay tarafından iptal edilmiştir.⁹⁹

2014 yılında bu içerikte bir düzenleme daha yapılmış ve 4046 sayılı Kanuna eklenen geçici 26. maddeyle, *“Bu maddenin yayımı itibarıyla devir ve teslim işlemlerinin tamamlanmasının üzerinden beş yıl geçmiş olan özelleştirmeler hakkında verilmiş olan yargı kararları ile ilgili olarak sözleşmelerinde belirtilen haller dışında bu kuruluşların geri alınması yönünde herhangi bir işlem tesis edilemez”* hükmü getirilmiştir. Söz konusu hüküm de Anayasa Mahkemesi tarafından inceleme konusu yapılmış ve yargı kararlarının uygulanmamasına dair düzenleme getiren bu kural, Anayasa’nın 2, 125 ve 138. maddelerine aykırılığı sebebiyle iptal edilmiştir.¹⁰⁰

Özelleştirme işlemlerine ilişkin yargı kararlarının hukuki ve fiili imkansızlık engelene takılmadan uygulanabilmesinin yolu olarak yargısal işleyişin hızlandırılması önerileri getirilmiştir.¹⁰¹ Yukarıda belirtilen düzenlemelerden sonuç alamayan yasa koyucu da bu yaklaşımı benimseyerek, özelleştirme işlemlerine ilişkin yargı kararlarının uygulanmamasını sağlamaya yönelik düzenlemeler yerine bu işlemleri, ivedi yargılama konusu haline getirerek, dava açma süresini kısaltmış ve bu dosyaların karara bağlanacağı süreleri de sınırlandırmıştır. (2577 S. Kanun m. 20/A)

İdarenin bir yargı kararının uygulanmaması yolunda işlem tesis edilmesine ilişkin benzeri bir örnekte Danıştay,

“Bakanlar Kurulu’nca ilgili idarenin yerine geçilerek yargı kararının uygulanamaz hale gelmesi sonucunu yaratan dava konusu işletilmekte olan maksimum 1540 MW baz yük kapasitesini haiz İzmir Doğal Gaz Kombine Çevirim Santrali’nin üretim faaliyetinin devamı konusunda işlemin tesis edilmesinde yetki yönünden hukuka uyarlık görülmemiştir”¹⁰²

⁹⁸ Anayasa Mahkemesi E. 2012/73, K. 2013/107, 03.10.2013.

⁹⁹ Danıştay 13. Dairesi, E. 2012/3085, K. 2016/2555, 16.06.2016.

¹⁰⁰ Anayasa Mahkemesi, E. 2014/149, K. 2014/151, 01.01.2015.

¹⁰¹ Melikşah Yasin, *Özelleştirmenin Hukuki Rejimi*, (2. Baskı, Beta, 2007) 238.

¹⁰² Danıştay 13. Dairesi, E. 2006/975, K. 2008/1274, 23.01.2008.

kararında, Yüksek Mahkeme'nin yetki vurgusu yapması dikkate değerdir. Kararın, yargı kararının uygulanmamasına ilişkin bir işlemi, görev ve yetki alanı içinde olan bir kamu kurumunun alması halinde sonucun farklı olacağı izlenimi uyandırması yönünden eleştirilebilir.

Yakın dönemde iptal kararlarının tam olarak geçmişe etkili olarak uygulanmasını imkansız kılan örnekler, ÖSYM'nin merkezi ve ortak sınavları bakımından söz konusu olmuştur. 2010 KPSS'nin iptal edilmesinden sonra¹⁰³, OHAL Kanun Hükmünde Kararnamesi ile,

“10-11 Temmuz 2010 tarihlerinde uygulanan Kamu Personel Seçme Sınavında genel yetenek ve genel kültür test sonuçlarına göre veya bu sonuçlar da esas alınmak suretiyle atanan personelin atama işlemlerinin geçerliliği devam eder. Ancak, bu sınav sorularını ve/veya cevaplarını hukuka aykırı bir şekilde sınav öncesinde ya da sınav sırasında elde ettiği tespit edilen kişilerin atamaları iptal edilir”

düzenlemesi ile, iptal kararının ilgilileri ve geçmişe etkisi kanun hükmünde kararnameyle belirlenmiştir. Öte yandan 2577 sayılı Kanun'un 20/B maddesinin 2. fıkrasında,

“Millî Eğitim Bakanlığı ile Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından yapılan merkezi ve ortak sınavlar; bu sınavlara ilişkin iş ve işlemler ile sınav sonuçları hakkında açılan davalarda verilen yürütmenin durdurulması ve iptal kararları, söz konusu sınava katılan kişilerin lehine sonuç doğuracak şekilde uygulanır”

düzenlemesi bulunmaktadır. Ancak söz konusu hüküm, belirsiz olduğu gerekçesiyle öğretide eleştirilmektedir.¹⁰⁴ Öte yandan bu türden bir düzenlemenin genel, kişilik dışı, objektif idari işlemlerin iptalinden, aynı koşullara sahip herkesin etkileneceğine ilişkin yargılama hukuku ilkesiyle bağdaşmadığı da ileri sürülmektedir.¹⁰⁵ Bu görüşte, sınava katılanların hukuka aykırı sonuçtan yararlanmaya devam etmelerinin yasa ile korunması eleştirilmekteyse de, hukuki güvenlik ilkesinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ancak iptal edilen sınavlar ve hukuki güvenlik ilkesi gereği korunması gereken haklar konusunda her sınav işleminin özel şartlarının değerlendirilmesi gerektiği kanısındayız.¹⁰⁶ Bu bakımdan yasada genel kural olarak yer alması yönündeki

¹⁰³ Ankara 1. İdare Mahkemesi, E. 2015/3462, K. 2016/2264, 19.07.2016.

¹⁰⁴ Mine Kasapoğlu Turhan, “İdari Yargıda İvedi Yargılama Usulü,” (2015), 3, Ankara Barosu Dergisi, 183, 215.

¹⁰⁵ Candan, Açıklama İdari Yargılama..., (n 14) 635.

¹⁰⁶ Sınav işleminin iptali ve bu kararın uygulanması konusunda güncel bir örnek olarak 24.11.2019 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi tarafından yapılan Arabuluculuk Sınavı

eleştiriyeye katılıyor.

Son olarak bu başlık altında belirtmek gerekir ki, kararın uygulanmasını engelleyen hukuk kuralı, salt yukarıda örneklerini verdiğimiz düzenlemelerle sınırlı olmayıp bazı hallerde idarenin iptal kararını uygulamamak için mevcut yasal ve düzenleyici işlemlerinde değişiklikler yaparak hukuki olanaksızlıklar yaratmasında da görülebilmektedir.¹⁰⁷

B. Hukuki Güvenlik ile Yargı Kararlarının Uygulanması İlkeleri Arasındaki Çatışma ve Müesses Durumların Korunmasından Doğan Hukuki İmkansızlık

İptal kararlarının uygulanmasında sıklıkla karşılaşılan sorunlardan bir diğeri, kararın uygulanmasını engelleyen herhangi bir düzenleme bulunmasa bile, hukuki güvenlik ilkesi gereği kararın tam olarak geçmişe etkili olarak uygulanmasının hukuken imkansız kabul edilmesidir. Buradaki imkansızlık ağırlıklı bu kararların üçüncü kişiler üzerindeki etkisi¹⁰⁸ yönüyle ortaya çıkmaktadır. Bu halde iptal edilen işlemlerin kazanılmış hak veya korunması gereken müesses durumlar yaratıp yaratmadığı değerlendirilmelidir.

Kazanılmış hak, “doğumu anında hukuka uygun olarak tamamlanmış olan” tasarruflar sonucunda ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁹ Bir başka tanımda kazanılmış hakkın

gösterilebilir. Ankara İdare Mahkemesi tarafından 3 sorunun iptal edilmesiyle birlikte, yeni bir başarı listesi oluşturulmuş; buna göre 5.000’nci adayın puanı 92,78’e yükselmesine rağmen daha önce ilan edilen sınavda başarılı sayılanların hakları saklı tutulmuştur. (Bkz.https://adb.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yeniden-degerlendirilme-sonuclari05112021032617, Erişim Tarihi: 23.12.2021) Buna karşılık kararın uygulanmasındaki problemler, aynı sınavda 91 olarak ilk başarı listesinde başarılı sayılan adayların kazanımı korunurken; ikinci hesaplamada 91 alan adayın başarısız sayılmaya devam edilmesi olmuştur. Kararı uygulayan idare; idare hukukunun genel ilkeleri ve yerleşik uygulamaları doğrultusunda bu kararı aldığını ileri sürmüştür. Buna karşılık önceki sınavda başarılı olan adayların kazanılmış hakkının korunması ve hukuki güvenlik ilkesi ile aynı değerinde başka bir anayasal ilke olarak eşitlik ilkesinin neden göz ardı edilmiş olduğu anlaşılmalıdır. Hukuki güvenlik ilkesi iptal kararının geçmişe tam etkili olarak uygulanmasını engelleyebilmekle birlikte, bu ilkenin diğer tüm anayasal ilkelerden üstün olduğunun kabulüne imkan bulunmamaktadır.

¹⁰⁷ Danıştay 2. Dairesi, E. 2009/2207, K. 2012/8338, 26.11.2012, Karşı oy gerekçesi. Benzer şekilde Danıştay’ın mülakatlarda video ile kayıt yapılmasına ilişkin içtihadından sonra, kimi yasal düzenlemelerle mülakat ve sözlü sınavlarda kaydı engelleyen hükümler getirilmesi de bu duruma örnek gösterilebilir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yakup Çokkaş, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Aşamasında Ortaya Çıkan İmkansızlık”, (2021), 70 (4), AÜHFD, 1313, 1343 – 1344. Öte yandan 2577 sayılı Kanun’da 2021 yılında yapılan bir değişiklikle, “Olağanüstü haller sebebiyle alınan tedbirlerin uygulanmasında görevlendirilenlerin naklen atanmalarına ilişkin iptal davalarında, yürütmenin durdurulmasına karar verilemez” hükmü ile, söz konusu halde, yürütmenin durdurulması kararı verilmesini hukuken imkansız kılan bir düzenleme getirilmiştir. (2577 S. Kanun m. 20/C)

¹⁰⁸ İptal kararlarının etkisinin işleme etki, taraflara etki ve üçüncü kişilere etki olarak ele alınması gerektiği yolundaki görüş için bkz. Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 763.

¹⁰⁹ Yücel Oğurlu, *İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu*, (Seçkin 2003) 28.

oluşması için, “hak doğurucu işlemin, yapıldığı tarihteki hukuk kurallarına açıkça aykırı olmaması” aranmaktadır.¹¹⁰ Hukuka uygun olarak tesis edilmiş olma (veya açıkça hukuka aykırı olmama) kriteri dolayısıyla, iptal edilerek hukuka aykırılığı kesinlik kazanmış olan idari işlemlerin kazanılmış hak yaratıp yaratmadıkları tartışmalıdır. Danıştay’ın hukuka aykırı bir düzenleyici işleme dayanarak tesis edilen bireysel idari işlemlerin kazanılmış hak doğurmayacağına ilişkin kararları bulunmaktadır.¹¹¹ Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus da, iptal edilen bireysel idari işleme dayalı olarak kazanılmış hak iddiasının, üçünü kişiler için aleyhe olacak şekilde talep edilemeyeceğidir. Kazanılmış hakka ilişkin bir talep ancak idare karşısında ileri sürülebilmektedir.¹¹² Öte yandan idari işlemlerden kaynaklı olarak müesses durumların da ortaya çıkması mümkündür.¹¹³ İdare hukukunda müesses durumlar, idari işlemlerin geri alınması bağlamında yargısal içtihatlarla konu olmuştur.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 1973 tarihli kararında, “yerleşmiş (müesses) durumlar, hataen doğmuş olsalar ve hak teşkil etmeseler bile her zaman geriye yürür şekilde ortadan kaldırılmaları, istikrarı ve toplumsal güven hissini zedeler”¹¹⁴ biçiminde geçmişe yönelik etkilerinin korunması gerektiğine hükmetmiştir. Aynı kararda yüksek mahkeme, kazanılmış hak ile müesses durum arasındaki farkı da ortaya koymuştur. Buna göre, kazanılmış hak hukuka uygun olan idari işlemde doğar ve ilerisi için de devam ederken; müesses durumda hukuka aykırı bir işlemin belirli bir süre sonra geçmişe etki eden yönünün parasal da olsa tanınması şeklinde anlaşılmıştır. Kişi yararına korunması gereken müesses durum oluşturan idari işlemler, ilgili kişinin iyiniyetli olması koşuluyla iptal davası süresi içerisinde geri alınabilmektedir.¹¹⁵ Bu bağlamda bireysel işleme dayanak teşkil eden düzenleyici işlemin iptali halinde, bireysel işlemler kendiliklerinden ortadan kalkmamaktadırlar. Düzenleyici işlem sebebiyle menfaati ihlal olanlar, ayrıca bir dava açmak suretiyle haklarında tesis edilmiş olan bireysel işlemin iptalini sağlayabilirler.¹¹⁶

Danıştay’ın aksi yönde kararları mevcut olmakla birlikte,¹¹⁷ aşağıda açıklanacağı üzere yüksek mahkemenin iptal edilen işlemin yürürlükte olduğu süre boyunca ortaya çıkan yerleşik durumların korunmasına ilişkin kararları da bulunmaktadır. Nitekim hukuka aykırı olan idari işlemlerin belirli

¹¹⁰ Ali Ulusoy, *Türk İdare Hukuku*, (3. Bası, Yetkin, 2020), 447. (Ulusoy, Türk İdare Hukuku)

¹¹¹ Karar için bkz. Karahanoğulları, *İdari Yargı...*, (n 3) 773 – 774.

¹¹² Murat Sezginer, *İdarenin Sözleşmeleri ve Kamu İhalelerine İlişkin Uyuşmazlıklar*, (Seçkin 2013), 951. (Sezginer, *İdarenin Sözleşmeleri...*)

¹¹³ Çağlayan, (n 50) 150.

¹¹⁴ YİBHKG, E. 1972/6, K. 1973/2, 05.04.1973. (www.lexpera.com.tr, Erişim Tarihi: 27.05.2021)

¹¹⁵ Danıştay I. Dairesi, E. 1995/243, K. 1996/17, 22.01.1996. (www.lexpera.com.tr, Erişim Tarihi: 27.05.2021)

¹¹⁶ Gözübüyük/Tan, (n 4) 543. Çağlayan, (n 50) 150. Atay, (n 47) 50.

¹¹⁷ Kararlar için bkz. Kaya, s. 17 – 19.

bir süre geçtikten sonra, yapay bir geçerlilik kazanmaları, diğer bir ifadeyle kişisel sonuçların dokunulmazlığı ilkesi,¹¹⁸ iptal davalarının geçmişe etki eden sonuçları bakımından da dikkate alınmaktadır.¹¹⁹

Yargı içtihatlarıyla geliştirilen tam geriye yürümezlik haline örnek olarak, atama işlemi iptal edilmiş bir kamu görevlisinin yaptığı işlemlerin kural olarak¹²⁰ korunması gösterilebilir. Sakat olan idari işlem iptal edilinceye kadar geçerli olarak kabul edildiğinden, doğmuş olan sonuçlar korunmaktadır.¹²¹ Öğretide bu türden bir kabulün sebebi olarak her ne kadar fiili memur teorisi gösterilse de¹²², bu yaklaşımın hukuki güvenlik ilkesiyle de bağlantısı bulunduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki, fiili memur teorisinde, görünüşte memur olan kişinin atama işleminin sakat olduğu, üçüncü kişiler tarafından bilenemeyeceğinden bu makamı işgal eden kişinin yetkili olmasına güvenerek elde edilen kazanımlarının korunması, bir bakıma geçerli hukuki duruma olan güvenin korunmasına da karşılık gelmektedir. Bu bakımdan iptal kararının tam olarak geçmişe yürütülmemeyerek bu kişilerin elde ettikleri hakların korunması, hukuki güvenlik ilkesi ile de ilgili kabul edilmelidir.

İptal kararlarının tam geriye yürütülmemesine ilişkin örnekler, imar hukukundan doğan işlemlerin iptalinde de görülmektedir. Danıştay'ın bu işlemlere ilişkin olarak verilen iptal kararlarının uygulanmasında, hukuki güvenlik ilkesi yerine yargı kararının uygulanması sonucunda yapılacak geri dönüşümde oluşan hukuki ihtilafların çok daha büyük boyutlarda olabileceğine vurgu yaparak, imkansızlığın varlığını kabul ettiği görülmektedir.¹²³ Gerçekten de, parselasyon onaylarının iptalinde, iptal tarihine kadar birçok bireysel işlem tesis edilmiş olabilmektedir. Bu süre içerisinde ruhsat alarak tamamlanan inşaatlar olmakta, bu inşaatlara ilişkin tapu kayıtları yapıp satış yoluyla el değiştirmeler gerçekleşmektedir. İptal kararına rağmen söz konusu

¹¹⁸ Turgut Tan, *İdari İşlemin Geri Alınması*, (Sevinç 1970), 73.

¹¹⁹ Çağlayan, (n 50) 150 – 151. Anayasa Mahkemesi'nin yakın tarihli bir kararının karşı oyunda, "Kamu görevlilerinin yargı kararına dayalı olarak edindikleri pozisyon ve statüler de bir başka yargı kararı esas alınarak geri alınmaz" şeklinde, ilgili lehine oluşan müesses durumun sonradan verilen bir yargı kararı ile aykırı ile geçersiz sayılmasının hukuka aykırı olacağı sonucuna varılmıştır. Karşı oy veren üyeler her ne kadar burada ilk yargı kararı ile sonraki arasında bir üstünlük olmamasına vurgu yapmışsa da, söz konusu yorumdan müesses durumların yargı kararı ile ortadan kaldırılamayacağı da anlaşılmalıdır. Anayasa Mahkemesi, Ramazan Sayılı Başvurusu, BN.2017/6834, 08.09.2020.

¹²⁰ Öğretide bu durumda yararlandırıcı işlemlerin, üçüncü kişilerin kazanılmış hakları korunurken, yükümlendirici işlemler bakımından tartışmalı bir durumun olduğu belirtilmektedir. Ulusoy, *İdari Yargı Kararlarının...*, (n 42) 19.

¹²¹ Uler (n 2) 99.

¹²² Onar, (n 53) 1791. Gözübüyük/Tan, (n 4) 388. Gözler/Kaplan, (n 81) 307.

¹²³ Danıştay 6. Dairesi, E. 2012/7287, K. 2015/3224, 20.05.2015, Danıştay 6. Dairesi, E. 2014/6290, K. 2017/5773, 12.07.2017. Danıştay 6. Dairesi, E. 2015/938, K. 2017/5784, 13.07.2017.

kazanımların korunması, yukarıda açıkladığımız üzere hukuki güvenlik ilkesine uygun bir yaklaşım olarak kabul edilebilir. Ayrıca kararların incelenmesinden, idarenin kararı uygulamak yönündeki girişimlerinin de mahkeme tarafından dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Öte yandan mahkeme tarafından kararın uygulanmamasının gerekçesinde, yalnızca ortaya çıkabilecek ihtilafların boyutuna değinilmiş olması bu konudaki tek kaygının usul ekonomisi olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bunun yerine hukuki güvenlik ilkesi ve bu ilkenin gereklilikleri üzerinden yapılan bir değerlendirme, hukuk devleti eksensli bir idare hukuku anlayışının gelişmesine daha fazla katkı sağlayacaktır.

Buna karşılık, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun (İDDK) bu yerleşik tutumundan belli ölçüde vazgeçtiği ileri sürülmektedir. Burada yüksek mahkemenin yaklaşımı imar ve şehircilikle ilgili konularda, *çok açık ve ağır bir biçimde* aykırılık söz konusuysa, düzenli kentleşme, ekolojik denge, çevre kirliliği vb. ağır sonuçlar doğmuşsa, tamamlanmış yapılarda dahi kazanılmış hak oluşmayacağı yönündedir.¹²⁴ İDDK'nın bu eğilimini iptal kararlarının uygulanmasında da devam ettirebileceğini söylemek mümkündür.¹²⁵ Bu bağlamda şöyle bir çıkarım yapılabilir: İmar ve şehircilik ilkelerine çok ağır bir biçimde aykırı olan istisnai durumlarda Danıştay, korunması gereken hukuki değerler arasında bir karşılaştırma yapmakta ve hukuki güvenlik ilkesi yerine ekolojik denge, çevre kirliliğinin önlenmesi ilkelerine ağırlık vermektedir.

Bu noktada değerlendirilmesi gereken bir diğer konu, iptal kararının uygulanmasının karmaşık bir süreç sonucunda gerçekleşebiliyor olmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında bu durum tek başına mahkeme kararının uygulanmamasının meşru bir gerekçesi olarak kabul edilmemektedir. Mahkeme, "*yerel icra usulünün karmaşıklığı veya devletin bütçe sistemi, Sözleşme uyarınca bağlayıcı ve icra edilebilir yargısal kararların makul bir süre içinde icra edilmesini herkes için sağlama yükümlülüğünden devleti muaf tutamaz*" biçiminde bu durumun AİHS'in 6. maddesi bağlamında adil yargılanma hakkına istisna teşkil etmediğine hükmetmiştir. (Reisner v Turkey, App No: 46815/09¹²⁶) Bu bakımdan, kararın gerçekten yerine getirilebilir olup olmadığı her somut davada ayrıca ele alınmalı, yukarıda belirtilen gerekçeler tek başına yeterli kabul edilmemelidir.

Hukuki imkansızlık halinde, yargı kararının uygulanması için tesis edilen yeni idari işlemler de dava konusu edilebilmektedir. Bu davalarda ağırlıkla, uygulanması imkansız olan yargı kararını uygulamaya çalışmanın ve bu

¹²⁴ Bu konuda bkz. Ulusoy, Türk İdare Hukuku, (n 110) 453.

¹²⁵ Ancak bu durumda, iyiniyetli kişilerin zararlarının tazmini gerektiği konusunda bkz. Ulusoy, Türk İdare Hukuku, (n 110) 454.

¹²⁶ Karar için bkz. http://www.tuerkei-recht.de/downloads/Reisner_Turkey.pdf, Erişim Tarihi: 24.12.2021.

amaçla tesis edilen idari işlemlerin hukuka aykırı olduğu iddia olunmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın yapmış olduğu bir ihaleye ilişkin olarak verilen iptal kararını uygulamak üzerine tesis edilen Kamu İhale Kurulu kararının iptali için açılan davada, davacı Büyükşehir Belediyesi

“...kararın uygulanması halinde söz konusu işin başa dönmesinin fiilen imkansız olduğu, (...) Kamu İhale Kurulu'nun Danıştay 13. Dairesi kararlarının yerine getirilmesi için vermiş olduğu kararda, işin geldiği aşamayı ve doğacak kamu zararını dikkate almadan karar verdiği, söz konusu kararın uygulanmasının hukuken ve fiilen imkansız olduğu”

gerekçeleriyle yargı kararının uygulanması amacıyla tesis edilen işlemin, hukuki imkansızlık sebebiyle iptalini talep etmiştir. Buna karşılık Danıştay, söz konusu işlemde hukuka aykırılık bulunmadığına ilişkin olarak verilen dava ret kararını onamıştır.¹²⁷ Bu türden davalarda her ne kadar hukuki imkansızlık ileri sürülse de Danıştay'ın eğilimi, mahkeme kararlarının uygulanması amacıyla düzeltici işlem yapılmasında hukuka aykırılık bulunmadığı yolundadır.¹²⁸

Benzer bir durum, özelleştirme işlemlerinin iptalinde de görülmektedir. Özelleştirilen kuruluşun devir işlemi tamamlandıktan, kuruluşun üçüncü kişilerle gireceği ilişkilerin iptal kararı verildikten sonraki akıbetinin belirlenmesi gerekmektedir. Devir idareye geçmiş olsa bile bu hukuki ilişkilerin korunması gerektiği ileri sürülmektedir.¹²⁹ Aynı şekilde idarenin diğer özel hukuk sözleşmelerinden ayrılabilir işlemlerin iptal edilmesi halinde, bu sözleşmelerin hukuki geçerlilikleri ve sözleşmelere dayanarak hak elde etmiş olan kişilerin durumu da değerlendirilmelidir.¹³⁰ Özellikle kamu ihale sözleşmelerinde, sözleşme öncesi işlemler için verilen iptal ve yürütmenin durdurulması kararlarının ihale sözleşmesinin geçerliliğine etkileri öğretide tartışmalara yol açmıştır. Öğretide bir görüş, Borçlar Kanunu m. 27 bağlamında kanunun emredici hükümlerine aykırılık söz konusu değil ve sözleşme konusu işin %80'i tamamlanmış ise bu sözleşmenin korunması gerektiğini savunmaktadır. Burada ileri sürülen görüşe göre işin ilerlemiş bir aşamada bulunması bir nevi imkansızlığa yol açmakta; ilerleme kriteri olarak da işin %80'inin esas alınması gerekmektedir.¹³¹ Başka bir görüşte ise, iptal kararlarının idarenin özel hukuk sözleşmelerini *doğrudan* etkilemeyeceği savunulmaktadır. Buna göre, idare

¹²⁷ Danıştay 13. Dairesi, E. 2018/294, K. 2018/827, 01.03.2018.

¹²⁸ Bkz. Danıştay 13. Dairesi, E. 2017/667, K. 2017/1493, 15.05.2017. Danıştay 13. Dairesi, E. 2017/3004, K. 2018/322, 07.02.2018.

¹²⁹ Yasin, (n 110) 235.

¹³⁰ Sözleşmenin imzalanmasından sonra ayrılabilir işlemin iptali konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Sezginer, *Ayrılabilir İşlem Kuramı*, (Yetkin 2000), 165 vd.

¹³¹ Oğuz Sancakdar, “Kamu İhale Kurulu Kararlarının Yargısal Denetimi Bağlamında Yürütmenin Durdurulması ve Sonuçları”, (2015), 16, Özel Sayı, DEÜHFD, (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez'e Armağan), 3843, 3883.

kendi sahasından çıkararak özel hukuk alanında faaliyette bulunuyorsa, “oyunu da bu alanın kurallarına göre oynamalıdır.”¹³² Bu görüşte idari yargıda verilen kararların tamamen yok sayılması değil; bu kararların doğrudan sözleşmenin butlanı sonucunu doğurmadığı, verilen bu kararların özel hukuk hükümlerine göre değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. İptal kararı verilmesine sebep olan hukuka aykırılık, ancak Borçlar Kanunu’nun ilgili maddeleri bağlamında bir geçersizlik sebebi oluşturuyorsa sözleşmenin kesin hükümsüzlüğü gündeme gelebilecektir.¹³³ Sözleşme kurulurken iptal veya yürütmenin durdurulması hallerinin bozucu şart olarak belirlenmesi de mümkündür.¹³⁴ Öte yandan söz konusu sözleşmelerin hukuki varlığına ilişkin karara, hukuki güvenlik ilkesinden kaynaklanan tehdidin boyutuna göre karar verilmesi de düşünülebilir. Özellikle var olan hukuki duruma güvenerek imzalanan sözleşmenin üzerinden belli bir zaman geçmiş veya buna ilişkin başka kazanımlar elde edilmişse, artık sözleşmenin feshinin değil; iptal kararının uygulanamamasından kaynaklı zararın tazmininin değerlendirilmesi gerekmektedir.¹³⁵

Başka bir ihtimal de iki özel hukuk kişisi arasında, sonradan iptal edilen idari işleme dayanarak bir hukuki ilişkinin kurulmuş olmasıdır. Bu durum özellikle idarenin müdahale ettiği özel hukuk sözleşmelerinde görülmektedir.¹³⁶ İptal kararından sonra sözleşmenin sürdürülmesi halen mümkün; ancak taraflardan birinin mali külfeti doğmuş ise, bir görüşe göre bundan kaynaklanan uyuşmazlığın öncelikle tarafların arasında çözümlenmesi gerekmektedir. Her iki taraf açısından bir zarar söz konusu olduğunda ise, bu zarar iptal edilen işlemi yapan idareden talep edilmelidir.¹³⁷ İptal kararı sözleşme ilişkisinde birtakım dengeleri değiştirmiş; taraflardan biri veya her ikisi aleyhine bir sonuç doğurmuşsa İYUK m. 12 bağlamında idari işlemde kaynaklı zararın tam yargı davası açılmak suretiyle tazmini yoluna başvurulabileceğini düşünüyoruz.

Son olarak yüksek mahkemenin aksi yönde kararları olmakla birlikte¹³⁸; yargı kararlarının fiili ve hukuki imkansızlık neticesinde uygulanamaması halinde, idarenin tazmin sorumluluğunun doğmayacağına ilişkin yaklaşımına katılmadığımızı belirtmek isteriz. Her ne kadar yargı kararlarının uygulanmaması idare için sadece tazminat sorumluluğunu yerine getirerek kurtulabileceği bir yükümlülük olarak kabul edilemese¹³⁹, yerine getirilemeyen, yerine getirilmesi

¹³² Vedat Buz, *Kamu İhale Sözleşmelerinin Kuruluşu ve Geçerlilik Şartları*, (Yetkin 2007), 106 – 107.

¹³³ ibid 108.

¹³⁴ ibid 113.

¹³⁵ Sakat idari işlemin geri alınması konusunda benzer bir yaklaşım için bkz. Metin Günday, *İdare Hukuku*, (İmaj 2017), 179.

¹³⁶ Özellikle enerji piyasasında dağıtım ve üretim lisansı sahibi özel kişiler arasındaki sözleşmeler bu kapsamda değerlendirilebilir.

¹³⁷ Sezginer, *İdarenin Sözleşmeleri...*, (n 112) 952.

¹³⁸ Danıştay 6. Dairesi, E. 2012/7287, K. 2015/3224, 20.05.2015.

¹³⁹ Benzer yönde Danıştay 1. Dairesi, E. 1991/86, K. 1991/101, 14.06.1991, Danıştay Dergisi,

İmkansız olan karar için, tazmin yoluyla telafi gündeme gelmelidir. Danıştay bazı kararlarında tazmin sorumluluğunun ancak, yargı kararını idarenin keyfi şekilde yerine getirmemesi halinde doğacağını kabul etmekte; fiili ve hukuki imkansızlık hallerinin tazminat sorumluluğuna yol açmayacağını belirtmektedir.¹⁴⁰ Ancak idarenin mali sorumluluğu yalnızca hukuka aykırı işlemler neticesinde meydana gelmemekte; idarenin kimi hallerde hukuka uygun işlemlerinden kaynaklı olarak da mali sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Hukuka aykırı idari işlemlerin geri alınmasına ilişkin yapılan işlemler, hukuka uygun olmakla birlikte bu durumda bir tazmin sorumluluğunun gündeme geleceği kabul edilmektedir.¹⁴¹ Kaldı ki, idari yargı yerleri tarafından iptal edilen işlemlerin kusurlu işlemler oldukları ve bu işlemleri yapan makamların da hizmet kusuru işledikleri de ileri sürülmektedir.¹⁴² Bu durumda yargı kararıyla hukuka aykırılığı saptanan bir idari işlemin iptaline ilişkin kararın, hukuki imkansızlık sebebiyle uygulanamaması halinde bir de tazmin sorumluluğunun doğmayacağını kabul etmek, bu hukuka aykırılığı tamamen yaptırımsız bırakmak anlamına gelmektedir. Nitekim bozulan hukuk düzeninin yargı kararları yoluyla tamiri mümkün değilse, hukuk devleti ilkesinden ve kişi güvenliğinden söz edilememektedir.¹⁴³ Benzer şekilde iptal kararıyla tespit edilmiş olan bozulan hukuk düzeninin, karar uygulanamasa bile doğan zararın tazmin yoluyla düzeltilmemesi halinde de, hukuk devleti ilkesinden ve kişi güvenliğinden söz edilemez.

IV. HUKUKİ İMKANSIZLIĞIN DOĞMASINI ENGELLEYEBİLECEK BİRTAKIM MEKANİZMALAR¹⁴⁴

Yukarıda belirtildiği üzere, bir iptal kararının uygulanmasında hukuki güvenlik ilkesi sebebiyle doğan *imkansızlık*, ağırlıkla araya giren işlemlerin fazla sayıda olmasından ve geri dönülmesi halinde, bu işlemlere güvenerek

sayı: 84 – 85. Anayasa Mahkemesi de tazminat davasını kararın icrası için bir alternatif olarak görmediği gibi, yargı kararlarının uygulanmaması sebebiyle yapılacak şikayetlerde zorunlu bir şart olarak da görmemektedir. Anayasa Mahkemesi, Erol Aksoy Başvurusu (2), Başvuru Numarası: 2016/11026, 12.12.2019, § 58. Anayasa Mahkemesi, Hasan Gün Başvurusu, Başvuru Numarası:2018/9459, 19.11.2020, § 57.

¹⁴⁰ Bkz. Danıştay 13. Dairesi, E. 2011/2324, K. 2015/571, KT: 17.02.2015.

¹⁴¹ Lütfi Duran, “İdari İşlemden Sorumluluk, İptal Davası – Tam Yargı Davası,” İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, (1967), 33 (3- 4), s. 3, 11 – 12.

¹⁴² Danıştay 13. Dairesi, E. 2011/9331, K. 2016/3012, KT: 31.05.2016, karşı oy gerekçesi.

¹⁴³ Yılmaz Aliefendioğlu, “Danıştay Kararlarına Uyulması”, (1975), 5 (16 – 17), Danıştay Dergisi, 16, 21.

¹⁴⁴ Bu başlık altında iptal kararlarının hukuki imkansızlık gerekçesiyle uygulanmasını engelleyecek mekanizma örnekleri açıklanmaya çalışılmıştır. Genel olarak idareyi yargı kararını uygulamak konusunda zorlayan mekanizmalar ise burada tartışma konusu yapılmamıştır. Bu konuda bkz. Bülent Kent, “İdari Yargıda Mahkeme Kararlarının Uygulanmasını Güçlendirici Alternatif Bir Mekanizma Olarak Zorlayıcı Para Cezası”, (2011), 4, Ankara Barosu Dergisi, 45, 57 vd. Onur Karahanoğulları, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Sorununa Danıştay Başsavcılığının Müdahale Olanakları,” (2005), 29 (249), Mülkiye Dergisi, 89, 90 vd.

birtakım kazanımlarda bulunanların hak kayıplarına uğramalarından kaynaklanmaktadır.

Bu bakımdan ilk düşünülmesi gereken yargısal uyuşmazlıkların sonuçlandırılmasının, makul bir sürede gerçekleştirilmesidir. Makul sürede yargılama, adil yargılanma hakkının bir unsuru olduğu gibi; idari yargı bakımından kararların uygulanabilme kabiliyetleri bağlamında da önem arz etmektedir. Ancak bu yönde alınacak önlemler, dava açma süresinin kısaltılması şeklinde değil; yargı içinde uyuşmazlıkların makul sürede tamamlanmasına yönelik olmalıdır. Bu noktada 2577 sayılı Kanun'un 20/A ve 20/B maddelerinin başlı başına bu soruna çözüm getirmedikleri düşünülmektedir. Her şeyden önce dava açma sürelerinin kısaltılması hakka erişimin de engellenmesi sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan iptal kararlarının uygulanamaması sorunu, salt bu maddelerde belirtilen uyuşmazlıklardan ibaret değildir.

Yargı yerlerinin hukuki güvenlik sebebiyle iptal kararlarının uygulanamaz hale gelmesini engellemek bakımından ellerindeki en önemli araçlardan biri de *yürütmenin durdurulması* kararlarıdır.¹⁴⁵ Dava konusu edilen işlemin yürütmesinin durdurulmasıyla, işlemin uygulanması dava sonuna kadar ertelenmiş olmaktadır. Yürütmenin durdurulması kararlarının daha etkin kullanılmasıyla, sonradan sakatlığı anlaşılması muhtemel bir karar üzerine inşa edilen başka idari işlemlerin tesis edilmesinin önüne geçilerek, daha sonra verilecek olan iptal kararının hukuki güvenlik, istikrar, kamu düzeni gibi sebeplere dayalı olarak yerine getirilememesi hali de engellenmiş olacaktır. Bu bakımdan Alman İdare Hukukunda dava açılmasıyla kural olarak işlemin uygulanmasının ertelenmesi düzenlemesi dikkate değerdir.¹⁴⁶ (aufschiebende Wirkung - VwGO m. 80) Türk idari yargı hukuku da esasen bu duruma yabancı değildir. İYUK m. 27/4 gereğince, vergi mahkemelerinde idari dava açılması halinde tarh ve ceza işlemlerinin davaya konu edilen kısmının tahsil işlemi durmaktadır. Mahkemenin ayrıca bir karar vermesine gerek bulunmamaktadır.¹⁴⁷ Aynı uygulamanın tüm idari işlemler bakımından geçerli olması düşünülme bile, yürütmenin durdurulması mekanizmasının daha etkin kullanımı sağlanabilir.

Yargı yerleri tarafından geliştirilmesi önerilen bir başka mekanizma ise, iptal kararlarının geçmişe olan etkisinin de mahkemeler tarafından

¹⁴⁵ Uler, (n 2), dipnot 14.

¹⁴⁶ Alman hukuk sisteminde iptal davalarının sübjektif hak ihlali sonucunda açılabilir olması göz ardı edilmemelidir. Buna rağmen bu çalışma bakımından Türk hukukunda yürütmenin durdurulması mekanizmasının etkinliği açısından dikkate değer bir örnek olarak görülmüştür. (Alman hukukunda iptal davalarının özellikleri için bkz. Rolf Schmidt, *Verwaltungsprozessrecht*, (Rolf Schmidt GmbH 2015), 224 vd.

¹⁴⁷ Candan, *Açıklamalı İdari Yargılama...*, (n 14) 681- 683.

belirlenmesidir.¹⁴⁸ Conseil d'Etat'ın bu yöndeki içtihadının Türk hukukunda da uygulanabileceği savunulmaktadır. Yazara göre yargı yeri tarafından iptal kararının geçmişe etkilerinin sınırlandırılmasına ilişkin bu çözüm, kararların uygulanabilirliğini artırmakta, pragmatik bir çözüm olarak değerlendirilebilir olmakla birlikte, *iptal kararlarını rasyonelleştirmekte* ve uyuşmazlıkları çözmekle görevli yargı yerlerinin yeni uyuşmazlıkların doğmasına yol açmalarını da engellemektedir.¹⁴⁹ Ancak bu çözümde birtakım soruların da cevaplandırılması gerektiği düşünülebilir. İptal davalarında verilen davanın kabulü kararlarında hüküm; uyuşmazlık konusu kararın hukuka aykırılığının tespiti ile kararın hukuki varlığına son verilmesini içermektedir. Bahsi geçen çözümde yargı yerlerinin ayrıca işlemin geçmişe etkisi üzerine de bir yargıya varmaları gerekmektedir. Ancak her durumda yargı yerlerinin elinde söz konusu karara varmaları için yeterli olacak bilgi ve belge bulunacak mıdır? Bunlar için ayrıca idareye başvurmak gerekli olursa, yargılamanın uzaması söz konusu olacak ve başka bir şekilde adil yargılama hakkının ihlali gündeme gelmiş olmayacak mı biçiminde sorular bulunmaktadır. Buna karşılık, söz konusu tespitlerin yargı yerleri tarafından yargılamayı uzatmadan yapılabilmesi halinde bu mekanizmanın işletilebilmesinin sorunun çözümüne katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Öte yandan adil yargılama hakkının bir unsuru olan yargı kararının gerekçesi de bu bağlamda büyük önem taşımaktadır.¹⁵⁰ İdareye yol gösterici bir şekilde yazılan gerekçeler¹⁵¹, hukuki imkansızlık sebebiyle yargı kararının uygulanmaması yolunda bir tespitin kolaylıkla yapılamamasını sağlayacaktır. Nitekim çoğu zaman bütünüyle bir imkansızlık gerçekleşmemekte ve karar, ilgilinin menfaatine olabilecek birtakım sonuçlar doğurmaya devam edebilmektedir.¹⁵²

Hukuki imkansızlığın doğmasını önleyecek bir başka mekanizma olarak idari işlemlerin gerekçeli olarak tesis edilmesi düşünülebilir. Bir idari usul kuralının hangi yönden bu sorunu çözebileceği ilk bakışta anlaşılmasa da, Anayasa Mahkemesi'nin,

“idarenin hukuki ve fiili imkansızlıklar olsa dahi her durumda kararı uygulamak için elinden gelen gayreti gösterdiğini ve ilgilie eski hale getirme ilkesine göre en uygun alternatifi

¹⁴⁸ Gürsel Kaplan, “İptal Kararlarının Etki ve Sonuçlarının Zaman Yönünden Yargıç Tarafından Sınırlandırılması,” (2013), 3(2), Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 31 -38. (Kaplan, “İptal Kararlarının...”)

¹⁴⁹ Kaplan, “İptal Kararlarının...”, (n 148) 33.

¹⁵⁰ Gerekçeli karar ve adil yargılama hakkı için bkz. Anayasa Mahkemesi, Mustafa Kahraman Başvurusu, Başvuru Numarası: 2014/2388, KT: 04.11.2014. Adalet Mehtap Buluryer Başvurusu, Başvuru Numarası: 2013/5447, 16.10.2014.

¹⁵¹ Karahanoğulları, İdari Yargı..., (n 3) 793.

¹⁵² Uler, (n 2) 100.

önererek yargı kararına uyma iradesine haiz olduğunu göstermesi gerekmektedir”

yaklaşımının hayata geçirilebilmesi için idari işlemlerin gerekçeli olması önemlidir.¹⁵³ Yüksek Mahkeme, kararın aynen uygulanmasının önünde aşılma bir engel bulursa bile, kararın uygulanmasında menfaati olan ilgiliye eski hale getirmeye denk düşecek çözümü önerme zorunluluğuna da değinmektedir.¹⁵⁴ Kararı uygulayamayan idarenin bunu ayrıca ve gerekçeli bir idari işlemle belirtmesi, kararların uygulanması konusunda zorlayıcı bir unsur oluşturmakta; bu konudaki uyuşmazlıkların sayısını da azaltarak kararı daha da uygulanamaz kılacak gecikmelerin yaşanmasını engellemektedir.

Bu başlık altında son olarak kavramsal ayrımlar yapılmasının önemine değinmek isteriz. Hukuk disiplini içerisinde imkansızlık kavramı yargı kararlarının uygulanması dışında, özel hukukta borçlunun ifa imkansızlığı bağlamında kendine yer bulmuştur. Edimin ifasının hiçbir şekilde mümkün olamaması hali, imkansızlık olarak tanımlanmaktadır. Edimin ifasının imkansızlığı ile ifanın güçlüğü ise birbirinden ayırt edilmektedir. İfa güçlüğünde edim hala ifa edilebilir durumdadır; ancak buradaki ifa borçlu için güçlükler doğuracak niteliktedir.¹⁵⁵ Aynı şekilde imkansızlık maddi veya hukuki nedenlerden kaynaklı olabileceği gibi, borcun tam veya kısmi imkansızlığı da söz konusu olabilmektedir.¹⁵⁶ Yargı kararlarının uygulanmasındaki imkansızlıkta da benzer ayrımlar yapılmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Hatta bu şekilde yapılacak kategorilerin yasal bir düzenleme şeklinde hayata geçirilmesi dahi söz konusu olabilir. Gerçekten de imkansızlık konusunda alt ayrımlar yapılmasıyla, kararın uygulanabilme kabiliyeti de korunmuş olacaktır. Yargı kararın uygulanmasının imkansızlığı, güçlüğü, kısmen uygulanabilmesi halleri ayrıştırılmalı ve uygulanamayan kısım için başka bir biçimde –örneğin tazminat yoluyla – hukuki menfaatin korunması seçenekleri gündeme gelmelidir. Alt ayrımlar yapılması ve bu ayrımların en azından içtihat yoluyla somutlaştırılması sonucunda, kararın uygulayıcısı olan idareler arasında yorum farklılıkları da azalacak ya da doğrudan uygulamama yönündeki eğilim zayıflayacaktır. Bu alt ayrımlar olmadan imkansızdır veya değildir biçiminde bir yaklaşım konuya siyah ve beyaz şeklinde bir anlam katacak ve sonucu itibarıyla bir biçimde ya hukuki güvenlik ilkesinin ya da yargı kararlarının uygulama zorunluluğunun bütünüyle ihlal edilmesi sonucunu doğuracaktır. Her durumda kararın uygulanması ile uygulanmaması arasındaki doğacak

¹⁵³ Anayasa Mahkemesi, Hasan Gün Başvurusu, Başvuru Numarası:2018/9459, 19.11.2020, §53.

¹⁵⁴ Anayasa Mahkemesi, Erol Aksoy Başvurusu (2), Başvuru Numarası: 2016/11026, 12.12.2019, §55.

¹⁵⁵ Ahmet Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, (23. Bası, Turhan 2019), 842.

¹⁵⁶ ibid 846.

sonuçlar tartılmalı ve idare buna göre işlem tesis etmelidir. Bu işlemin yargısal denetiminde ise yargı organları tarafından idarenin bu şekilde bir ağırlık değerlendirmesi yapıp yapmadığı incelenmelidir.¹⁵⁷

SONUÇ

Anayasal bir biçimde hukuk devleti olduğunu ileri süren bir devlette vatandaşların, hak arama özgürlüğünü devlete karşı da kullanabiliyor ve bunun sonucunda adil bir uygulamanın yapılmakta olduğunu görebiliyor olmaları gerekir. İdarelerin yargı kararı karşısında hareketsiz kalmaları, kararı geç uygulamaları veya etkisiz hale getirecek işlem ve eylemler yapıp, yargı kararını uygulamaya karşı refleks geliştirmeleri toplumsal adalet algısını zedeleyerek, hukuk devleti ilkesinden kaynaklanan pek çok değer ve ilkenin de içini boşaltmakta, anlamlarının kaybına sebep olmaktadır. Buna karşılık bu çalışmada, hukuki güvenlik ilkesi ve kamu düzeninin bozulması gerekçelerinin, iptal kararının uygulanmasında hiçbir biçimde ileri sürülemeyeceği sonucuna ulaşılmamıştır. Nitekim hukuki güvenlik ilkesi ile yargı kararlarını uygulama zorunluluğu arasında bir üstünlük bulunmamaktadır.¹⁵⁸ Bu noktada asıl sorulması gereken soru, yargı kararını uygulamak ne zaman hukuki güvenlik için ciddi ve kaçınılmaz bir tehlikeye yol açar olmalıdır. Bu tehlike hukuk devleti ilkesine, kararın bir bütün ve tam geriye etkili olarak uygulanmasından daha fazla zarar vermelidir. Bu durumda yapılması gereken, bir yargı kararının uygulanmasının *hangi bakımından* hukuki güvenliği tehlikeye sokacağı, kararın sonuçları ile ilke arasında bağ kurularak *somut bir biçimde* belirlenmesidir. Kararın yerine getirilmesinin doğuracağı sonuçlar ile kararın uygulanmamasının sonuçlarının karşılıklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Kararın kazanılmış hak ve müesses durumlar dışında uygulanabilir bir boyutunun bulunup bulunmadığı da araştırılmalıdır.

“*Hukuk, hukuka aykırı işlemler için gerekçe hazırlamakta kullanılamaz.*”¹⁵⁹ biçiminde de ifade edildiği üzere, yargı kararlarının uygulanmamasına hukuki imkansızlığı gerekçe olarak kullanmak, buradaki hukuka aykırılığa hukuki bir kılıf bulunması anlamına gelmektedir. Bu bakımdan toptancı bir yaklaşımla hukuki imkansızlık tespiti yapılmadan önce yargı kararının bütün yönleriyle ele alınması ve uygulanabilir kısımlarının uygulanması, hukuk devleti ilkesine daha uygun bir yaklaşım olacaktır.

¹⁵⁷ Alman İdare Hukukunda çatışan menfaatler alanında ağırlık değerlendirilmesi yapılmaktadır. Özellikle imar hukuku bağlamında çatışma alanlarının dengelenmesi amacıyla geliştirilen bu yöntemin yargı kararlarının uygulanmasını güçleştiren hukuki sebeplerin varlığı halinde de uygulanabilir olduğunu düşünüyoruz. Alman hukukunda menfaatlerin karşılıklı tartılması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Schlink, “Umweltschutz durch Planungsrecht”, in Grundzüge des Umweltrechts, Echarid Rehbinder, Alexander Schlink (Hrsg), (Erich Schmidt 2018,) 411, 482 vd.

¹⁵⁸ Kaplan, İptal Kararlarının..., (n 148) 31.

¹⁵⁹ Aliefendioğlu, (n 143) 21.

KAYNAKÇA

- Akıncı M, *İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, (Turhan 2008).
- Akyılmaz B / Sezginer M / Kaya C, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, (Savaş 2019).
- Aliefendioğlu Y, “Danıştay Kararlarına Uyulması”, (1975) 5(16-17) Danıştay Dergisi, 16 – 21.
- Altay E, “İdari Yargı Kararlarını Uygulanmaması Sorunu”, Hukuk Kurultayı (2000) s. 358 – 363. (Altay, İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Sorunu) — —, *İdari Yargı Kararlarının Uygulanmamasından Doğan Uyuşmazlıklar*, (Turhan 2004). (Altay, Uyuşmazlık)
- Atay EE, “İptal Davasının Nitelikleri ve İptal Kararlarının Uygulanması”, Danıştay 139. Yıl Sempozyumu, (2007), Danıştay Yayınları, 1 – 83.
- Azrak A. Ü, “İptal Davalarının Objektif Niteliği”, in Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, (2000) 331 – 336.
- Blanke H J, *Vertrauensschutz im deutschen und europaischen Verwaltungsrecht*, (Mohr Siebeck, 2000).
- Buz V, *Kamu İhale Sözleşmelerinin Kuruluşu ve Geçerlilik Şartları*, (Yetkin 2007).
- Candan T, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanması I”, (1991), 253, Maliye Postası Dergisi, 42-46.
- —, İdari Yargı Kararlarının Sonuçları, (<https://turgutcandan.com/2012/09/30/idari-yargi-kararlarinin-sonuclari>, Erişim Tarihi: 14.09.2020)
- —, *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, (7. Baskı, Yetkin, 2017). (Candan, Açıklamalı İdari Yargılama...)
- Çağlayan R, *İdari Yargı Kararlarının Sonuçları ve Uygulanması*, (Asil 2004). (Çağlayan, İdari Yargı Kararlarının...)
- —, *İdari Yargılama Hukuku*, (Seçkin 2015). (Çağlayan, İdari Yargılama Hukuku)
- Çokkaş Y, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Aşamasında Ortaya Çıkan İmkansızlık”, (2021), 70 (4) AÜHFD, 1313 – 1359.
- Doğru O ve Nalbant A, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi – Açıklama ve Önemli Kararlar C. I*, (Legal, 2013).
- Duran L, “İdari İşlemlerden Sorumluluk, İptal Davası – Tam Yargı Davası”, (1967), 33 (3-4), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 3 – 26.

Erguvan DD, *İdari İşlemin Geriye Yürümezliği İlkesi ve Geri Alma İstisnası*, (Adalet, 2017).

Erkut C, “İdari Yargı Kararlarının Uygulanmasını Güçleştirici Mekanizmalar”, (2009), Danıştay ve İdari Yargı Günü 141. Yıl, Sempozyum, 21 – 65.

Feyzioğlu T, “İdarenin Kaziyei Muhkemeye Riayetini Temin Hususunda Vatandaşın Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı Bir Müeyyide Olabilir Mi?” (1949), 4, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 96 – 99.

Gök H, “Danıştay Kararlarından Hareketle İdari Yargı Kararlarının İmkansızlık Nedeniyle Uygulanmadığı Haller, (2013), I (LXXI,), İÜHFİM, 547 – 558.

Gözler K ve Kaplan G, *İdare Hukuku Dersleri*, (Ekin 2016).

— —, *Türk Anayasa Hukuku*, (3. Baskı, Ekin 2019).

Göztepe Çelebi E, “Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruya İlişkin İki Buçuk Yıllık İçtihadının Kısa Bir Değerlendirilmesi”, Anayasa Mahkemesi’nin 53. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen “Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi Sorunlar ve Çözüm Yolları” Konulu Sempozyumda Sunulan Bildiriler, (2015), 17 – 33.

Gözübüyük A. Ş – Tan T, *İdare Hukuku C. II, İdari Yargılama Hukuku*, (Turhan, 2019).

Günday M, *İdare Hukuku*, (İmaj 2017).

Kaboğlu İ, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, (8. Baskı, Legal 2012).

Kaplan G, *İdari Yargılama Hukuku*, (Ekin 2020). (Kaplan, İdari Yargılama Hukuku)

— —, “İptal Kararlarının Etki ve Sonuçlarının Zaman Yönünden Yargıç Tarafından Sınırlandırılması”, (2013), 3 (2), Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 31 – 38. (Kaplan, İptal Kararlarının...)

Karahanoğulları O, “Özelleştirme İşlemlerinin Yargısal Denetimi”, (1996), 54(1), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 279 – 322.

— —, İdari Yargı Kararlarının Uygulanmaması Sorununa Danıştay Başsavcılığının Müdahale Olanakları, (2005), 249 (89), Mülkiye Dergisi, s. 89 – 95.

— —, *İdari Yargı – İdarenin Hukuka Zorlanması*, (Turhan 2019). (Karahanoğulları, İdari Yargı...)

Kaya C, “İdari Yargıda Yargı Kararlarının Uygulanmaması Nedeniyle Manevi Tazminat İstemi”, (2010) 14 (1) Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, s. 59 – 77.

Kent B, “İdari Yargıda Mahkeme Kararlarının Uygulanmasını Güçlendirici

Alternatif Bir Mekanizma Olarak Zorlayıcı Para Cezası, (2011), 4, Ankara Barosu Dergisi, 45 – 66.

Keskin B – Yağcı Z, “Türk İdare Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesinin Uygulanması”, (2018), 13 (148), Terazî Hukuk Dergisi, 56 – 74.

Kılıçoğlu A, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, (23. Bası, Turhan 2019).

Oğurlu Y, *İdare Hukukunda Kazanılmış Haklara Saygı ve Haklı Beklentiler Sorunu*, (Seçkin 2003).

Onar SS, *İdare Hukukunun Umumi Esasları C. III*, (3. Bası, İsmail Akgün 1966).

Özdemir E, “İdari Yargı Organları Tarafından Verilen Yürütmenin Durdurulması Kararlarının Uygulanması ve Hukuki İmkansızlık Hali”, (2006), 1, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 85 – 96.

Sancakdar O, “Kamu İhale Kurulu Kararlarının Yargısal Denetimi Bağlamında Yürütmenin Durdurulması ve Sonuçları”, (2015), 16, Özel Sayı, DEÜHFD, (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan), 3843 - 3911.

Schlink A, “Umweltschutz durch Planungsrecht”, (2018) in Grundzüge des Umweltrechts, Echarid Rehbindler, Alexander Schlink (Hrsg), Erich Schmidt Verlag, 411 – 539.

Schmidt R, *Verwaltungsprozessrecht*, (Rolf Schmidt GmbH, 2015).

Sezginer M, *Ayrılabilir İşlem Kuramı*, (Yetkin 2000).

— —, *İdarenin Sözleşmeleri ve Kamu İhalelerine İlişkin Uyuşmazlıklar*, (Seçkin 2013). (Sezginer, İdarenin Sözleşmeleri...)

Sodan H / Ziekow J, *Grundkurs Öffentliches Recht*, (C.H.Beck, 2007).

Tan T, *İdari İşlemin Geri Alınması*, (AÜSBF Yayınları, Sevinç, 1970).

Tekinsoy A, “Anayasa Mahkemesinin Kamu Görevlilerinin Kişisel Kusuru Konusundaki Yaklaşımının Muhtemel Sonuçları”, (2013),1, Ankara Barosu Dergisi, 19 – 55.

Turhan Kasapoğlu M, “İdari Yargıda İvedi Yargılama Usulü”, (2015), 3, Ankara Barosu Dergisi, 183 – 219.

Uler Y, *İdari Yargıda İptal Kararlarının Sonuçları*, (AÜHF Yayınları, Sevinç 1970).

Ulusoy A, TBMM İdari Yargı Kararlarının Hukuk Düzenindeki Etkileri ve Uygulamadaki Sorunlar Sempozyumu, (2012), 14 – 24. (Ulusoy, İdari Yargı Kararları...)

Ulusoy A, *İdari Yargılama Hukuku*, (2. Baskı, Yetkin 2020). (Ulusoy, İdari Yargılama Hukuku)

Ulusoy A, *Türk İdare Hukuku*, (3. Bası, Yetkin 2020). (Ulusoy, Türk İdare Hukuku)

Yasin M, *Özelleştirmenin Hukuki Rejimi*, (2. Baskı, Beta 2007).

Yayla A, “Fiili ve Hukuki İmkansızlığın İdari İşleme Etkisi Üzerine Bir Deneme”, (2016), 2, D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi, 233 – 271.

Yenice K, “Karara Saygı”, (1975), 5 (16- 17), Danıştay Dergisi, 3- 6.

Yılmaz S, *İdari Yargı Kararlarının Uygulanması Zorunluluğu ve Bu Kararların Uygulanmamasına Karşı Öngörülen Hukuksal Önlemler*, (2009), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

— —, “Kamu Alacaklarının Tahsili Hukukunda İhtiyati Haciz Müessesesi ve İhtiyati Hacze Karşı Açılan Davalarda İdari Yargı Yerlerince Verilen Kararların Uygulanması”, (2012), 61 (4), AÜHFD, 1437 – 1503.

Zabunoğlu Y, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı*, İzmir Barosu Yargı Reformu Sempozyumu, (2000) 314 – 320.

— —, *İdare Hukuku C. II*, (Yetkin 2012).